

BB-2/07

UNIVERZITA KARLOVA

Fakulta sociálních věd

Institut mezinárodních studií

Bakalářská diplomová práce

Dekolonizace lusofonní Afriky – různé úhly pohledu

Matyáš Pelant

Vedoucí bakalářské diplomové práce: Doc. PhDr. Jan Klíma

Praha, leden 2007

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci na téma „Dekolonizace lusofonní Afriky – různé úhly pohledu“ vypracoval samostatně a s uvedením všech použitých zdrojů.

V Praze dne 4. ledna 2007

Martin Peluk

Podpis diplomanta

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KNIHOVNA JINONICE

3255419493

Seznam použitých zkratk	2
1. Úvod	3
2. Portugalsko a jeho říše	3
2.1. Portugalci a Afrika	5
2.1.1. Expanze	5
2.1.2. Využití a správa území.....	6
2.1.3. Kolonialismus	8
3. Dekolonizace	12
4. Konec poslední koloniální říše	16
4.1. Koloniální válka	16
4.2. „Příkladná dekolonizace“	20
4.2.1 Guinea-Bissau	25
4.2.2. Mozambik	26
4.2.2. Kapverdské ostrovy.....	29
4.2.3 Svatý Tomáš a Princův ostrov.....	29
4.2.4. Angola.....	30
4.2.5. Důsledky pro Portugalsko	33
5. Závěr	37
Chronologie	38
Resumé	41
Seznam použité literatury	42

Seznam použitých zkratk

- CIA – *Central Intelligence Agency* / Ústřední výzvědná služba USA
CLSTP – *Comité de Libertação de São Tomé e Príncipe* / Výbor pro osvobození Sv. Tomáše a Princova ostrova
CPLP – *Comunidade dos Países da Língua Portuguesa* / Společenství zemí portugalského jazyka
EHS – *Evropská hospodářská společenství*
FAO – *Food and Agriculture Organization* / Organizace pro potravu a zemědělství
FICO – *Frente Independente para a Cooperação com Ocidente* / Nezávislá fronta pro spolupráci se západem (akronym znamená portugalsky „zůstávám“)
FLEC – *Frente da Libertação do enclave de Cabinda* / Fronta za osvobození enklávy Cabinda
FNLA – *Frente Nacional para a Libertação de Angola* / Národní fronta za osvobození Angoly
FRA – *Frente da Resistência Angolana* / Fronta angolského odporu
FRELIMO – *Frente para Libertação de Moçambique* / Národní fronta za osvobození Mozambiku
GRAE – *Governo da República Angola no Exílio* / Angolská vláda v exilu
GUMO – *Grupo Unido de Moçambique* / Sjednocená mozambická skupina
JSN – *Junta da Salvação Nacional* / Výbor národní spásy
MFA – *Movimento das Forças Armadas* / Hnutí ozbrojených sil
MIMO – *Movimento para a Independência de Moçambique* / Hnutí za nezávislost Mozambiku
MING – *Movimento Nacional para a Independência Nacional da Guiné* / Hnutí za národní nezávislost Guineje
MPLA – *Movimento Popular de Libertação de Angola* / Lidové hnutí za osvobození Angoly
NATO – *North Atlantic Treaty Organization* / Severoatlantická aliance
OAJ – Organizace africké jednoty
OSN – Organizace spojených národů
PAICG – *Partido da Independência da Guiné e Cabo-Verde* / Strana za nezávislost Guineje-Bissau a Kapverd
PAICV – *Partido da da Independência do Cabo-Verde* / Strana za nezávislost Kapverd
PAI – *Partido Africano da Independência* / Africká strana nezávislosti
PALOP – *Países Africanos da Língua Oficial Portuguesa* / Africké země portugalského jazyka
PS – *Partido Socialista* / Socialistická strana (Portugalska)
RENAMO – *Resistência Nacional de Moçambique* / Mozambický národní odpor
UNITA – *União Nacional para a Independência Total de Angola* / Národní svaz za nezávislost Angoly
UPA – *União das Populações de Angola* / Svaz angolského obyvatelstva
UPNA – *União das Populações Do Norte de Angola* / Svaz obyvatelstva severní Angoly

Univerzita Karlova v Praze
Knihovna společenských věd
Praha 5 - Jinonice

BP / 07 / 50

*„Možná, že V. říše je nakonec koncem všech říší.
Velká říše Odvráceného, Anti-říše.
Vím, že jsem z této země: ze země,
která byla, ze země, která ještě není“
(Manuel Alegre: *Jornada da África*, s. 238)*

1. Úvod

Portugalská přítomnost v Africe byla ze všech evropských národů nejdelsí a příklad její dekolonizace je také nejproblematictější. V této práci představíme historickou motivaci dekolonizace lusofonní Afriky a poskytneme přehled základního sledu jejich událostí. Chceme také upozornit na linie konfliktů (např. názorové „dekolonizační“ rozštěpení ve vlastním Portugalsku i v jednotlivých afrických státech a naznačit vývoj vztahů ex-kolonie a ex-metropole).

Hovoříme-li o konci portugalské koloniální říše v Africe, je třeba nejdříve nastínit, kdy, z jakých příčin a za jakých podmínek vznikala. Budeme se věnovat také vývoji správy a využití jednotlivých území. Dotkneme se základních příčin postupného úpadku „portugalského impéria“. Při tomto sledování se samozřejmě nevyhneme portugalské expanzi i na ostatní kontinenty, nicméně zaměříme se na popis situace v africkém prostoru.

Naší snahou také bude pohlížet na portugalské, respektive africké, události, v souvislosti s mezinárodním děním a zamyslet se nad dopadem dekolonizace na současnou situaci v afrických lusofonních zemích a na jejich vztah s Portugalskem. Práce je doplněna chronologií, která nabízí přehled nejvýznamnějších událostí spojených se vznikem portugalské koloniální říše a s jejím rozpadem.

Hlavní metodou je analýza materiálu z dostupné literatury týkající se tématu, a to portugalsky psané i české. Toto pozorování je doplněno excerpcí článků z odborné literatury, dobové i současné, a odkazy na reflexi procesu dekolonizace a koloniálního působení obecně v portugalské esejistice a beletrii.

2. Portugalsko a jeho říše

Objevné plavby a jejich výsledky se zapsaly do portugalského vnímání světa a myšlení, a to

na úrovni politické i ideové. Oslavu objevů (epos Lusovci Luíse de Camões)¹ a cenné zprávy o dosud málo známých oblastech světa nám přinesla renesance. Představa mesianismu² a očekávání nastolení celosvětové portugalské *V. říše* je přítomná v národním myšlení od baroka (tuto myšlenku rozvíjel např. luso-brazilský barokní kazatel António Vieira). Podle básníka počátku 20. století Fernanda Pessoy bude *V. říše* ideálním pokračováním předcházejících civilizací: řecké, římské, křesťanské a anglické. Teprve v portugalské (V.) říši bude dosaženo univerzálnosti a syntéze všeho pozitivního z říši předcházejících.³

Brazilský sociolog Gilberto Freyre⁴ byl otcem tak zvaného *lusotropikalismu*, tedy teorie, která pracovala s konceptem lidskosti a demokratičnosti portugalských metod kolonizace a správy. Lusofonní svět považoval Freyre za určitý druh ideální společnosti, za příklad dokonalého rasového soužití. Portugalci podle něj „ovládali domorodé obyvatelstvo a s tímto obyvatelstvem se mísili a velmi milovali ženy jiné pleti.“⁵ Podle Freyry docházelo k „demokratizaci lidských společenství prostřednictvím míšení ras.“⁶

Uvidíme, že se Portugalci opravdu vydávali cestou míšení i jisté tolerance, ale tato tvrzení bohužel nelze absolutizovat.⁷ Kritikem dokonalosti „rasového soužití“ v portugalských koloniích byl například anglický historik C.R. Boxer, jehož kniha *Race Relations in the Portuguese*

---

¹ Česky vyšel tento epos již v roce 1902 v překladu Jaroslava Vrchlického. Nejnovější překlad pochází z roku 1959 a je dílem Kamila Bednáře a Zdeňka Hampejse (SNKLU, Praha).

² Tato představa souvisí již s určitým úpadkem portugalského impéria. Je spojována s osobou krále Šebastiána zmizelého v bitvě u Al-Cácer-Quibiru, po které se stalo Portugalsko mezi lety 1580-1640 formou personální unie součástí Španělska. Jeho návrat je v národní mytologii očekáván.

³ Fernando PESSOA: *Obra poética e em prosa*, sv. III., Lello e Irmão: Lisabon, 1986, s.642.

⁴ Dílo Gilberta Freyry je cenné především pro originálnost sociologické interpretace vzniku moderního brazilského národa. Zejména v dílech: *Casa Grande e Senzala* (Velký dům a senzala), 1933 nebo *Brazil, an Interpretation* (Brazílie, interpretace), 1945. Lusotropikalismus rozvíjí např. v *O mundo que o português criou* (Svět, který stvořil Portugalce), 1940 nebo *O Luso e o Trópico*, 1961. Jeho pohled na lusofonní společenství byl blízký Salazarovu vnímání světa. Ten ho v padesátých letech vyzval k cestě po portugalských koloniích. Freyre své dojmy shrnul v knize *Aventura e Rotina* (Dobrodružství a cesta), 1953.

⁵ Viz Gilberto Freyre: *O mundo que o português criou*. Livros do Brasil: Lisabon, 1940, s.40.

⁶ *Tamtéž*, s. 46.

⁷ Zpochybňovány jsou dnes i Freyrové teze o dokonalosti rasového soužití v Brazílii. Srov. Alain Pascal KALY, “O Ser Preto africano no « paraíso terrestre » brasileiro, Um sociólogo senegalês no Brasil” (Být černým v brazilském „pozemském ráji“, senegalský sociolog v Brazílii), in *Lusotopie*, Karthalla, Paříž, 2001 : 105-121.

*Colonial Empire (1415-1825)*⁸ byla za Salazarova režimu zakázána.⁹

My se těmito otázkami nebudeme podrobněji zabývat. Pouze shrneme základní fakta o vývoji nejstarší koloniální říše.

2.1. Portugalci a Afrika

Rozdělme si pro naše účely portugalskou „předdekolonizační“ přítomnost v Africe do tří fází: *expanze – objevné cesty; dobývání a využívání území; kolonialismus.*

2.1.1. Expanze

Iberský prostor se stal oblastí, odkud byly vypravovány první cesty do neznáma, které ukončily v Evropě údobí středověku. Expanze národů Pyrenejského poloostrova má více příčin. Jednou z hlavních je bezesporu výhodná geografická poloha; živé kontakty se Středomořím i severem Afriky a z toho vyplývající větší otevřenost k cizím kulturám, zároveň také zvyk poznávat je a vycházet s nimi a v neposlední řadě také všeobecná (evropská) krize pozdního středověku, která nutila k hledání nových zdrojů.

V případě Portugalska expanze započala již na začátku 15.století – dobytím marocké Ceuty v roce 1415. Dvorní kronikář Gomes Zurara, někdy také Azurara, uvádí ve své kronice pět důvodů, proč se Portugalci vydávají na daleké cesty: „*zjistit jaké země se nacházejí za Mysem Bojador, nalézt nový obchodní prostor, zjistit přesnou sílu Arabů, získat spojence proti Arabům a šířit křesťanskou víru.*“¹⁰

Své objevné cesty Portugalci začali dříve než jejich poloostrovní soused. Mimo jiné díky dříve dokončeně reconquistě (1249) a výhodné poloze při pobřeží Atlantiku. Hlavním cílem Portugalců bylo zajištění přístupu do Indie a za tímto účelem zvolili východní africkou cestu. Během ní objevovali ostrovy a na pobřeží postupně zakládali faktorie a pevnosti.¹¹ V roce 1488

⁸ C.R. BOXER: *Race Relations in the Portuguese Colonial Empire (1415-1825)*, Clarendon Press, Oxford, 1963.

⁹ Srov. Fernadno Correia OLIVEIRA: „Morrreu Charles Boxer, abridor da baús“ (Zemřel Charles Boxer, otvíráč Pandořiných skřínek), in *Público*, č. 10, č. 29, 29. dubna. 2000, s. 10.

¹⁰ Srov. Gomes Eanes de (A)ZURARA: „Kronika o objevení a dobytí Guineje“ (Crónica do Descobrimento e da Conquista da Guiné) in *Objevné cesty do Asie a Afriky*. SNKHL: Praha, 1966.

¹¹ Srov. příloženou Chronologii.

obeplouvá Bartolomeu Dias *Bouřlivý mys* (Cabo das Tromentas), který byl na příkaz Jana II. přejmenován na *Mys dobré naděje* (Cabo da Boa Esperança) a v roce 1498 Vasco da Gama doplouvá do Indie přes Mozambik, Mombasu a Malindi.

O dva roky později – na Velikonoce roku 1500 – doplul Pedro Álvares Cabral k americkým břehům (ústí řeky Caí) a stal se tak oficiálním objevitelem Brazílie.¹² Portugalci v cestách dále pokračovali i ve východní Asii: v roce 1511 doplouvají do Malaky a v roce 1513 se usidlují na čínském pobřeží, 1516 je rokem portugalského příjezdu na ostrov Timor.¹³

Portugalsko ovšem brzy nalézá konkurenta v podobě sílícího Španělska, které, sjednocené, posiluje svou pozici i mezi evropskými státy. Velmocenské zájmy obou poloostrovních království upravuje řada smluv a papežských bul. Konečné vypořádání znamenala až smlouva z Tordesillasu (1494), která tehdejší svět rozdělila podle poledníku 370 námořních mil západně od Kapverdských ostrovů na sféru vlivu portugalského a španělského. Portugalsku tedy připadlo k dobývání území na východ od určeného poledníku: od Brazílie přes Afriku, Indii po tak zvané ostrovy koření Moluky, říši, kterou využívalo a spravovalo, jak naznačíme dále, rozdílným způsobem.

2.1.2. Využití a správa území

Způsob využití území se lišil podle specifčnosti jednotlivých oblastí. Jiná situace nastala v Brazílii, Asii a v Africe. Podél afrického pobřeží vznikla tzv. *Carreira da Índia* (Indická cesta), byla vybudována síť pevností (São Jorge da Mina, Luanda: 1575 – první město na africkém kontinentu založené Evropany, Kilwa).¹⁴ Osidlovány byly ostrovy a izolovaná místa na pobřeží. K systematickému osidlování afrického vnitrozemí nedocházelo.

---

¹² Je více než pravděpodobné, že Cabral nebyl prvním Portugalcem, který doplul k pobřeží Brazílie. Má se za to, že se o existenci pevniny vědělo dříve (snad ke břehům doplul Duarte Pacheco v roce 1498) a tato znalost Portugalců byla využita při jednání se Španělskem o posunutí poledníku rozdělujícího sféry vlivu na portugalskou a španělskou více na západ (smlouva z Tordesillas). Cabral tedy Brazílii pro Portugalce zřejmě „znovuobjevil“. Srov. Simona BINKOVÁ: *Portugalsko*. Libri: Praha, 2004, s. 41.

¹³ Více o Objevných plavbách viz ALBUQUERQUE, Luís de: *Dicionário de História dos Descobrimentos Portugueses*, sv. I. Caminho: Lisabon, 1994 nebo Frederic MAUR a Charles R. BOXER: *Portuguese Seaborne Empire (1415-1825)*, Oxford, 1963.

¹⁴ Viz Chronologie.

Portugalci zpočátku nevystupovali v Africe jako nekompromisní dobyvatelé. Uplatňovali politiku spolupráce s místními africkými vládci stvrzovanou šířením křesťanství. Příkladem je korespondence konžského krále Mbemby Nzingy, který přijal křesťanskou víru a jméno Affonso.¹⁵

Aktivní byli také jednotlivci, kteří se do oblasti vydávali na vlatní pěst a prokazovali výše zmiňovanou schopnost splynout s místním obyvatelstvem. Na východním africkém pobřeží ovšem Portugalci nakonec nekompromisně vyplenili prosperující svahilská centra, která obchodovala s Indií (Kilwa, Mombasa), aby získali hegemonii.

Období spolupráce bylo ale poznamenáno, a nakonec i ukončeno, hlavně rozvojem atlantického obchodu s otroky. Šlo o jev významný pro další socio-kulturní vývoj Ameriky a samozřejmě také Afriky. V sedmnáctém století bylo přes Atlantik vyvezeno asi 1,8 miliónů otroků, v století osmnáctém pak přes šest miliónů.¹⁶

V Indii a v Číně docházelo k budování obchodních vztahů na rovné úrovni. Brazílie byla nejdříve rozdělena na dědičné kapitanáty, které připadly soukromníkům. Brzy se ovšem ukázalo, že takovýto způsob správy je pro Korunu krajně nevýhodný, proto byla správa Brazílie již v roce 1549 centralizována a byl jmenován první guvernér. Koloniální říše přinášela své metropoli zisk od Brazílie přes Afriku po území asijská (dřevo, posléze drahé kovy: zlato, diamanty, produkce plantáží: cukrová třtina, káva, tabák, koření z východu).

Portugalsko přesto brzy dospělo k úpadku. Jeden z nejvýznamnějších historiků iberského poloostrova 19. století¹⁷ Portugalec Oliveira Martins hleděl na dějiny poloostrova z pohledu tzv. iberismu, chápal je jako společný vývoj několika národů. Ve svých *Dějínách iberské civilizace* (1879) upozorňuje na příčiny úpadků těchto národů: kromě konzervativního vlivu církve, nastolení tvrdé inkvizice, působení jezuitského řádu, vyhnání obchodně zdatné židovské komunity, spatřuje příčiny úpadku i v neschopnosti provádět rozumnou hospodářskou politiku: přehnaný důraz na získávání surovin z kolonií a z toho vyplývající úpadek vlastní poloostrovní produkce; špatná finanční politika a nulové investice do rozvoje.¹⁸ Století 17. a 18. pak nazývá

---

¹⁵ Viz Basil DAVIDSON: *Africká minulost*. Orbis: Praha, 1972, s.135-128.

¹⁶ Viz John ILLIFE: *Afrika a Afričané*. Vyšehrad: Praha, 2001, s.164.

¹⁷ Srov. Antonio Ubieto ARTETA: *Dějiny Španělska*. NLN: Praha, 1995, s. 549.

¹⁸ Srov. Oliveira MARTINS: *História da Civilização Ibérica*. Livros do Bolso: Lisabon, 1994, s.191-200.

„troskami“ poloostrovní slávy a bohatství.¹⁹

Pravdou je, že v této době nedokázalo již ani Portugalsko ani Španělsko soutěžit v zámořském obchodu s Anglií nebo Nizozemím. Portugalská říše a její další vývoj začínají být čím dál tím více závislé na dávném spojenectví s Anglií. Poloha na periferii Evropy a minimální kontakty s rozvíjejícím se kontinentem způsobovaly také úpadek kulturní. Z Portugalska se stával „pevninský ostrov“ – oddělený z východu Španělskem a ze západu Atlantickým oceánem – který závisel na svých zámořských državách.

2.1.3. Kolonialismus

Devatenácté století přináší pro „portugalské zámoří“ dva zlomy: americkou emancipaci, respektive první setkání s dekolonizací v podobě osamostatnění Brazílie (viz 3a), a zrod „institucionalizovaného kolonialismu“, tedy koloniálního závodu evropských zemí o jednotlivá území, který vyústil v tzv. „Scramble for Africa“ – rvačku o Afriku. Po nezávislosti Brazílie v roce 1822 se zájem Portugalska logicky soustředil na Afriku. Odlehlý Timor byl jakousi „ideální Sibiří v rámci impéria“.²⁰ Británie ve „své Indii“ portugalské enklávy pouze tolerovala.

Lze říci, že právě kolonialismus a posílený nacionalismus definitivně pohřbí šanci na harmonickou koexistenci ras podle Freyrovoy myšlenky *lusotropikalismu*. Jan Klíma hovoří o tom, že se ve výsledcích kolonialismu jako ve křivém zrcadle „odrážejí [...] také nedostatky evropské morálky, jež byla vnesena do jinak citícího prostředí, aby se v něm často stala karikaturou své vlastní nedokonalosti.“²¹ A právě důraz na ekonomické využití kolonií a neochota pochopit strukturu místní společnosti byly základem budoucích problémů.

Portugalci podnikali výpravy do vnitrozemí a postupně vymezovali svou sféru vlivu. Na Berlínské konferenci o Kongu (1884-1885), která upravovala pohyb velmocí v oblasti Afriky, bylo Portugalsku přiřčeno především území dnešní Angoly a Mozambiku. Portugalské koloniální plány byly sice ještě o něco odvážnější – spojit území Angoly a Mozambiku – ale projekt tzv. *Růžové mapy* (Mapa Cor de Rosa) ukončilo britské ultimátum z roku 1890. Ultimátum bylo

---

¹⁹ Tamtéž, s.206.

²⁰ Jan KLÍMA: *Východní Timor*. Libri: Praha, 2003, s.29.

²¹ Viz KLÍMA: *Dekolonizace portugalské koloniální říše - historická motivace – specifika – průběh*. Gaudeamus: Hradec Králové, 2000, s. 303.

celospolečensky vnímáno jako zrada dlouholetého spojence a znamenalo významné posílení nacionalismu.²²

Například básník Guerra Junqueiro ve své *Ódě na Anglii* apostrofuje opilou Anglii, která dala Africe pouze kořalku na rozdíl od Portugalska, které šířilo ve slávě evangelium.²³ Významný portugalský esejista Eduardo Lourenço tento okamžik považuje za klíčový pro budování „vztahu [Portugalska] k ostatním.“²⁴ Vztah k Evropě se nadále, podle něj, omezí na to, „abychom ochránili své africké zájmy.“²⁵

Území dnešní Angoly a Mozambiku byla ale fakticky dobyta až po mnoha válkách s místním obyvatelstvem: Angola vznikla na území dvou bývalých říší: Kongo a Ndongo. (enkláva Cabinda). Na konci 19. století měli Portugalci problémy na jihu země se vzpourami jednotlivých kmenů, které se podařilo zvládnout až v roce 1907. Kontrolu nad územím Angoly v dnešních hranicích získali až v roce 1920.

Situace v Mozambiku byla ještě o něco komplikovanější. Staletá a silná říše Monomotapy²⁶ byla sice poražena už v 18. století, ale území od zálivu Delagoa až po Querimbas stále nebylo pod kontrolou koloniální armády. Kromě toho se v Mozambiku vyskytovalo veliké množství indických obchodníků a ve středu země existovala četná území v rukou soukromníků, tzv. *prazos*. V roce 1833 byl dokonce zavražděn guvernér v Lourenço Marques (dnešní Maputo) náčelníkem Dinganem. V roce 1895 byl poražen náčelník Ngungunhane, ale nová vlna nepokojů vypukla ve stejném roce. Skončila také mezi lety 1919-1920.

Dnešní Guinea-Bissau se do portugalského impéria zařadila jako Portugalská Guinea na začátku 20. století. Pro koloniální správu bylo velmi obtížné zemi řídit kvůli velikému množství národů a nepříznivému klimatu. Za rok se guvernér změnil třeba i dvacetkrát. Kapverdské ostrovy, Ostrov sv. Tomáše a Princův ostrov byly v době příchodu Portugalců neobydlené,

---

²² S podobným posílením nacionalismu se můžeme setkat ve Španělsku. „Generace 1898“ reagovala na ztrátu posledních kolonií – Kuby, Portorika a Filipín po španělsko-americké válce v roce 1898. Mezi jeho představitele patřili například Azorin, Miguel Unamuno nebo Ramón del Valle-Inclan. Jejich cílem bylo hledání „španělského“ prostřednictvím minulosti a Zlatého věku (Termín Generace 1898 zavedl Ortega y Gasset v roce 1913.).

²³ Cit. podle: SARAIVA, José Hermano: *História Concisa de Portugal*, Publicações Europa-America, Lisabon, 1988, s. 343-344.

²⁴ Eduardo LOURENÇO: *Chaos a nádhery*, Dauphin: Praha, 2002. s. 34.

²⁵ *Tamtéž*.

²⁶ Srov. dokumenty a svědectví o této říši: Basil DAVIDSON: *Africká minulost*. s. 120-122.

vznikla zde míšenecká populace jako důsledek obchodu s otroky. Právě ostrovy, zejména Kapverdské, se staly „výkladní skříní“ Freyrova *lusotropikalismu*.²⁷

„Zámoří“ (Ultramar) tvořilo již podle ústavy konstituční monarchie z roku 1838 nedílnou součást portugalské říše. V Africe se v průběhu 19. století začaly vytvářet zárodky národního povědomí. V roce 1889 požadoval angolský novinář José de Fontes Perreira nezávislost země. Za pravdu mu nepřímou dával i známý portugalský spisovatel Eça de Queirós, který tvrdil, že by bylo dobré kolonie zavčas rozprodat mocnostem schopnějším zajistit jim civilizační proces. Historik Oliveira Martins varoval před „rozchvácením portugalského dědictví sevřeného v žaláři bídy.“²⁸ Jednalo se ale o ojedinělé hlasy.

Režim I. portugalské republiky (1910-1926) se snažil kolonie decentralizovat a reformovat jejich správu. V roce 1923 je v Lisabonu založena Africká liga, která si klade za cíl prosazení organizačních a kulturních reforem v portugalských koloniích. Setkává se s příznivou reakcí republikánské vlády, která ukončila koloniální výboje, respektive dokončila dobývání území náležejícího Portugalsku, uvolnila prostor pro politické organizace zastupující africké obyvatelstvo a v koloniích zavedla konečně civilní správu.

V roce 1926 dochází k zásadnímu obratu, který se odvrací od předchozích pokusů. Vojenský převrat otevírá cestu Antóniu Oliveirovi de Salazarovi k vytvoření autoritativního *Nového státu* (Estado Novo). V roce 1933 je přijata korporativistická ústava a *Organická listina portugalské koloniální říše*. Salazar kolonie považoval za jediný a nedělitelný celek a Tento princip se mu podařilo vtělit do ústavy, a tak byl založen zcela „unitární charakter jednotlivých území, která tvořila , národ na mnoha kontinentech.“²⁹

Zavádí pojem „jednotné a nerozdělitelné Portugalsko“ (Portugal uno e indivisível). Nesporné je, že kolonie Portugalsko využívalo hlavně ekonomicky a s tím byla spojená i jistá modernizace a zlepšování životních podmínek a zvýšený příliv bělošského obyvatelstva z metropole. Veškeré pokusy o určitou reformu a decentralizaci koloniální správy ale

---

²⁷ Je paradoxní, že se Freyre dostal po vydání své knihy *Aventura e Rotina* (srov. pozn. 6) do konfliktu s kapverdskými intelektuály. Kapverdským ostrovům nepřiznával mnoho autentického, vyčítal jim nexistenci lidového umění i místní kuchyně. Tato skutečnost vyvolala rozsáhlejší polemiku (srov. Baltazar Lopes: *Cabo Verde Visto por Gilberto Freire*, Imprensa Nacional, Praia: 1956; nebo Manuel Ferreira: *Aventura Crioula*, Lisboa: 1973, str.68-109).

²⁸ Srov. Jan KLÍMA: *Poslední koloniální válka*, Libri: Praha, 2001, s.28.

²⁹ Viz. José MATTOSO: *História de Portugal.sv.7,O Estado Novo (1926-1974).*, Estampa: Lisabon, 1993, s.486.

ztroskotávaly. V roce 1946 předložil Marcelo Caetano jako tehdejší ministr kolonií revizi systému, která byla však zamítnuta. V roce 1947 vypracoval vrchní inspektor kolonii Henrique Galvão zprávu, ve které odhalil neschopnost koloniální administrativy, hloubku korupce a neúnosnost nucených prací. Dostává se do opozice a je donucen k emigraci.

V politice vůči místnímu obyvatelstvu akcentovala politika Salazarova režimu své „civilizační poslání“. Prosazovala cestu tzv. asimilace spočívající v přijetí portugalského jazyka, katolického náboženství, portugalské (evropské) kultury a životního stylu. Takové obyvatelstvo se nazývalo *assimilados*. Tato politika nebyla příliš úspěšná. Dařila se ve větší míře pouze u majoritního angolského etnika Mbundu.

V nastalém mezinárodním uspořádání po druhé světové válce (viz 3), ale už mohlo být Salazarovi jasné, že udržet kolonie je bez správních a sociálních reforem a udělení určité autonomie nemožné. Významným správním a demokratizačním reformám se však Salazarův režim vyhne.

V roce 1949 se Portugalsko, jako jediná země s autoritativním režimem,³⁰ stává základajícím členem NATO. Je zajímavé, že Španělsko bylo do NATO přijato v roce 1982, tedy až po své demokratické konsolidaci. Portugalsko muselo být tedy díky svým africkým koloniím pro Alianci důležité ze strategických důvodů. I přesto se, jak uvidíme, nakonec dostane do citelné zahraniční izolace.

Kvůli plánovanému vstupu do OSN (vstoupilo v roce 1955) se objevily snahy provést alespoň dílčí změny. V roce 1951 jsou kolonie ústavním zákonem prohlášeny za zámořské provincie. Získávají sice zastoupení v parlamentu, ale to se týká pouze 1 % asimilovaného obyvatelstva těchto provincií.³¹ Místo termínu kolonie a říše se od této chvíle užívá výrazů *zámořské provincie* a *zámoří*. Změna je to spíše kosmetická a znamená vlastně potvrzení předchozí politiky. Od roku 1953 jsou zaváděny rozvojové programy a probíhají výrazné investice do infrastruktury.

Dílčí změny jsou ještě provedeny v roce 1954, před vstupem do OSN, kdy je zrušena kategorie „domorodci“ (*indígenas*). Ovšem plná občanská práva náleží pouze asimilovaným. Teprve v roce 1962 byl pak za účelem podpory konceptu „jediného a nedělitelného Portugalska“

³⁰ Proti přijetí Portugalska se postavila pouze Kanada (Srov. Rovná L., Jindra, M.: *Dějiny Kanady*. NLN, Praha 2000. s. 238).

³¹ Srov. Vladimír NÁLEVKA: *Čas soumraku*. Triton: Praha, 2004, s. 158.

zrušen definitivně statut „domorodého obyvatele“. (Předtím se nevztahoval na Indii, Timor, Kapverdy a Sv. Tomáše). Všichni obyvatelé kolonií se tedy stali portugalskými občany.

Salazar interpretoval zapojení Portugalska do evropských záležitostí jako neúspěšné. Proto se upínal na kolonie, i podle svědectví Franca Nogueiry, jeho ministra zahraniční.³² Snažil se tedy Afriku modernizovat, ale nepřestával ji vnímat europocentricky pouze jako symbol národní slávy a zdroj surovin, který navíc plnil funkci hráze proti komunismu:

„Afrika je přirozeným doplňkem Evropy, nutným k jejímu životu, k její obraně, pro její přežití. Bez Afriky by mohlo již nyní Rusko diktovat Západu...“³³

To vše v době, kdy byl v plném proudu poválečný dekolonizační proces, který popíšeme v následující kapitole.

3. Dekolonizace

Nejdříve stručně vymezíme proces dekolonizace a budeme se zabývat jejím „boomem“, který nastává zcela jistě ve dvou dekádách po druhé světové válce.

Dekolonizaci lze definovat jako vymanění se z přímé závislosti na bývalých metropolích, vytvoření nového státního zřízení a získání nezávislosti. Můžeme tento proces rozdělit do tří fází: **1.**– jejím předpokladem je vedení a úspěšné *ukončení boje za nezávislost*, **2.** – následuje fáze *předání moci* a postupná náhrada koloniální administrativy **3.** – nakonec nastává *vyhlášení nezávislosti*, po kterém často následuje vnitřní boj o moc.

Hodnotíme-li proces dekolonizace, jeho efektivitu a kvalitu, musíme mít na paměti právě výše zmiňované body. U bodu 1. je důležité si uvědomit, jak silná je identita národa bojujícího o samosprávu a nezávislost. V bodě 2, kdy dochází k ustálení nového politického systému, je určující tradice systému bývalé metropole. V bodě 3 sehrávají významnou roli nové politické elity, a to jaká je jejich legitimita a politická zkušenost.

---

³² Michael, HARSGOR: „Aftereffects of an Exemplary Deolonization“ in *Journal of Contemporary History*, sv. 15, č. 1, Imperial Hangovers. Sage Publications, 1980, s. 143.

³³ Jacques PLONCARD D'ASSAC: *Salazar*, Paříž, 1967, s. 228.

A) Americká dekolonizační vlna

Dá se říci, že dekolonizace začala Americkou revolucí a vznikem Spojených států. V Latinské Americe dochází od počátku devatenáctého století ve španělsky mluvící oblasti k vlně vzpour a revolucí vedených charismatickými vůdci typu Simona Bolívara nebo San Martína. Mezi roky 1808-1842 vzniklo v Latinské Americe 16 nezávislých republik, které se v podstatě utvářely podle náhodně vytvořených státních hranic.

Dekolonizace poprvé Portugalsko potkala již na začátku 19. století. V kontextu „americké vlny“ se 7. září 1822 osamostatnila Brazílie. Způsob, jakým nezávislost získala, byl v Latinské Americe ojedinělý. V roce 1807 se portugalský královský dvůr přesunul v důsledku Napoleonských válek do Brazílie. Mezi lety 1808-1821 se Rio de Janeiro stalo metropolí portugalské říše, a Brazílie tak formálně přestala být kolonií. Samostatné Brazílské císařství pak vyhlásil přímý následník portugalského trůnu, syn krále Jana VI., který se stal brazilským císařem jako Pedro I. Šlo tedy o dekolonizaci shora, která byla spíše poklidnou dohodou o předání moci.³⁴

B) Poválečné dekolonizace

Již během druhé světové války bylo zřejmé, že otázka kolonií bude řešena. Podstatný byl také tlak Spojených států. Již v roce 1941 prosazuje Rooseveltova administrativa společně s Winstonem Churchilllem tzv. *Atlantickou chartu*, ve které je deklarováno „právo všech národů zvolit si formu vlády a právo na svrchovanost a samostatnou správu“. K chartě se postupně připojilo na padesát států. USA šlo při tomto tlaku především o volný přístup k cenným surovinovým zdrojům.

Během války a brzo po válce již získala nezávislost francouzská mandátní území Sýrie (1941), Libanon (1943), dříve britské Jordánsko (1946). Vlna dekolonizace pokračovala v Asii, kde mezi lety 1945-1949 získala nezávislost naprostá většina dříve závislých území: Vietnam (1945), Filipíny (1946), Indie a Pakistán, (1947),

---

³⁴ Portugalsko přesto pomalu o svůj vliv v Americe přicházelo. Hlavně díky odchodu Pedra I. na portugalský trůn a následné regentské vládě složené z místní oligarchie skoro bez vazeb na bývalou metropoli, což vedlo v roce 1889 ke vzniku Brazílské federativní republiky.

Laos a Kambodža (1949).

Nejmocnější koloniální mocnost Británie stále doufala v možnost obnovit předválečný *status quo* svého impéria. Zároveň reformy svého impéria, později *Britského společenství národů*, prováděla už od poloviny 19. století (statut dominia pro Kanadu, Austrálii, Nový Zéland). V roce 1931 uděloval dominiím Westminsterský statut privilegium vlastní zahraniční politiky, a tak jim *de facto* udělil nezávislost.

Po válce padaly návrhy rozšířit Westminsterký statut i na „barevné kolonie“. Británie se vydala cestou většího zapojování místního obyvatelstva do procesu samosprávy a v roce 1947 vznikl *Commonwealth*, čím dál tím volnější svazek národů kdysi nejmocnějšího impéria.

V případě dekolonizace francouzských držav je důležité připomenout, že kolonie byly během druhé světové války důležité pro *Svobodnou Francii*. Poskytovaly totiž určitou legitimizaci a základnu De Gaullově exilové vládě. Právě tehdy francouzské vedení přislíbilo koloniím určitou formu větší samosprávy (v roce 1944 v Brazzavile byl projednáván požadavek na větší politickou a ekonomickou suverenitu kolonií).

V roce 1946 je pak založena *Francouzská unie*, která byla s ústavou V. republiky v roce 1958 proměněna ve *Francouzské společenství* zajišťující významnou autonomii na mateřské zemi.

Dekolonizace afrických zemí patří do pomyslné „druhé poválečné dekolonizační vlny“: Lybie (1951), Súdán, Maroko, Tunisko (1956). První zemí subsaharské Afriky, která získala nezávislost, pomineme-li Libérii založenou Spojenými státy (1847), byla Ghana (1957).³⁵

Její plné rozběhnutí nastává až v roce Afriky, tedy poté co Valné shromáždění OSN schválilo 14. prosince 1960 *Deklaraci o dekolonizaci* a ustanovilo *Stálou komisi*, která měla nad tímto procesem dohlížet. Mezi lety 1960-1968 prošly dekolonizačním procesem prakticky všechny francouzské a britské državy, dokonce ani Francův režim se nestavěl proti nezávislosti své Španělské Guineje (1968 – Rovníková Guinea).

---

³⁵Ghanský prezident Nkrumah usiloval v návaznosti na „panafrikanismus“ o vytvoření Africké federace. S tímto projektem neuspěl.

Účast ve Francouzském společenství odmítla Guinea, která v roce 1958 vyhlásila nezávislost.³⁶ Jednotlivé země ve francouzské oblasti potom využívaly svého práva na uspořádání referenda o nezávislosti, kterou postupně v šedesátých letech vyhlášovaly na základě výsledků lidového hlasování. Problematickou se stala dekolonizace Alžíru (válečný konflikt 1954-1962), která mohla mít určité styčné body s dekolonizací lusofonní Afriky, ale boje byly ukončeny v roce 1962 na popud francouzského veřejného mínění.

Při dekolonizaci britských držav v Africe uplatňovala bývalá metropole politický realismus s občasnými zásahy pouze proti levicovým výstřelkům a guerillovým útokům proti bělošskému obyvatelstvu. Zvláštním případem, který zasáhl také do vývoje portugalské koloniální války a ovlivnil některé události dekolonizace lusofonní Afriky a díky ní také ztratí svou oporu, bylo vyhlášení Rhodésie v roce 1965.

200 000 vzbouřenců vedených Ianem Smithem vzdorovalo až do roku 1979 tlaku na nezávislost a odráželo útoky afrických skupin. Režim se inspiroval v jihoafrickým *apartheidem*.

Projdeme-li si námi naznačené případy dekolonizace podle jednotlivých fází jejich průběhu, je jasné, že vznik Spojených států byl jejím ideálním příkladem (vznik dobře fungujícího politického systému s více méně vyřešenými vztahy s bývalou metropolí a vedený vzdělanou politickou elitou). V případě Latinské Ameriky už historie ukázala, že se jednalo o komplikovanější případy, kde můžeme pozorovat například přetrvávání tradičních autoritativních způsobů vlády (*caudillismo* etc.).

Situace v Asii se od afrického případu lišila silnější národní identitou nových obnovených států a také, v případě Vietnamu, zde poprvé propukaly otevřené konflikty „studené války“. Afrika se dopadu soupeření „super-velmocí“ také nevyhnula, ale větším problémem se ukázala být právě identita nových národů, která byla velmi nejasná a dávala vzniknout mnohým vnitřním konfliktům. Také úroveň nových politických elit byla často pochybná. Tyto problémy také silně pocítí země vzniklé během dekolonizace portugalské Afriky, kterou probereme v následující kapitole.

---

³⁶ V této zemi se prosazuje africký socialismus pod vedením Sekou Tourého.

4. Konec poslední koloniální říše

Nejprve se zastavíme u válečného konfliktu, který otevřel cestu k dekolonizaci a do značné míry také ovlivnil její průběh. Pak uvedeme základní názory a představy o jejím ideálním průběhu a popíšeme události v jednotlivých zemích lusofonní Afriky. Nakonec nastíníme její dopad na samotné Portugalsko a na vývoj vztahů bývalé metropole s koloniemi.

4.1. Koloniální válka

V době, kdy vstupuje v platnost úprava ústavy z roku 1951, již vznikají zárodky organizovaného odporu proti portugalské koloniální správě a dekolonizační proces spěje ke své africké vlně (viz 3b). Zpočátku vznikaly jednotlivé skupiny odporu hlavně mimo území kolonií (např. *Sdružení mozambických studentů* – NESAM – v Jihoafrické republice). Důležitou roli hrálo *Sdružení studentů impéria* (Casa dos Estudantes do Império) založené v Lisabonu, ve kterém se seskupovali studenti z afrických zemí studující v Portugalsku a prošla jím většina vůdců budoucích osvobozeneckých hnutí (např. Agostinho Neto, Amílcar Cabral).

V roce 1955 zakládá Amílcar Cabral v Guineji *Hnutí za národní nezávislost Guineje* (MING), ze kterého o rok později vzniká *Africká strana nezávislosti* (PAI). V roce 1960 je přeměněna na *Africkou stranu nezávislosti Kapverd a Guineje* (PAICG). Její vůdce Amílcar Cabral tedy prosazuje společný boj Portugalské Guineje (Guinea-Bissau) a Kapverdských ostrovů za nezávislost.

Angolské osvobozenecké hnutí je nejednotné od samého počátku: v roce 1953 vzniká *Sdružení národů severní Angoly* (UPNA), organizace severoangolských Bakongů, vedené Holdenem Robertem, které se v roce 1957 přetváří ve *Svaz angolského obyvatelstva* UPA. Prosadí se hlavně násilnými akcemi teroristického charakteru. (V roce 1961 je přejmenována na *Národní frontu za osvobození Angoly* FNLA). Sloučením několika organizací vzniká v Luandě v roce 1957, v prostředí městských intelektuálů, komunistické *Lidové Hnutí za osvobození Angoly* (MPLA). V roce 1962 vytváří Holden Roberto v tehdejší Léopoldvillu angolskou exilovou vládu GRAE, ze které o čtyři roky později vzniká *Národní svaz za nezávislost Angoly*

(UNITA) vedená exilovým ministrem zahraničí Jonasem Savimbim.³⁷

V roce 1962 vzniká v Dáressalámu hnutí *Fronta za osvobození Mozambiku* (FRELIMO). Jeho zakladatelem je Eduardo Mondlane, který vystudoval ve Spojených státech sociologii a antropologii a pracoval jako expert OSN. Těšil se podpoře Kennedyů i CIA. Odmítnutí západních zemí podporovat otevřeně boj proti Portugalsku a neochota administrativy L.B Johnsona splnit Mondlanovy požadavky nakonec FRELIMO dohnaly ke spolupráci s komunistickými zeměmi.³⁸ Velkou výhodou ve srovnání s angolskými odbojovými skupinami byla skutečnost, že se Mondlanovi dařilo udržet odboj jednotný.

Tyto skupiny, založené ve své většině na etnické příslušnosti svých členů, začínají v boji za nezávislost zemí portugalské Afriky usilovat o přízeň světových velmocí. V době jejich vzniku jsou již známy a šířeny myšlenky „panafrikanismu“³⁹ nebo Sengohorova „afrického socialismu“.⁴⁰ Ty se ale v kontextu portugalských kolonií příliš neprosazují. Nakonec převládne radikální koncepce „vědeckého socialismu“. Někteří připisují její úspěch v lusofonní Africe přijatelností pro intelektuály i pro masy a také délce a rázu – důraz na ekonomickou prospěšnost– portugalského koloniálního režimu.⁴¹

Všechna tato hnutí jsou tvrdě potírána koloniální správou. Mezitím Salazar tvrdí, že ačkoliv „se Portugalsku vyčítají kolonialistické omyly, vládne klid na Timoru i na Kapverdských ostrovech, bez rizika je možno procházet Angolou i Mozambikem.“⁴² Portugalsko ale už přišlo o

³⁷ Jonas Savimbi, v té době ambiciózní ministr zahraniční angolské exilové vlády, se stane dlouholetým vůdcem UNITY a nesmiřitelným protivníkem MPLA během angolské občanské války po vyhlášení nezávislosti. Konflikt skončí *de facto* až zavražděním Savimbiho v roce 2002.

³⁸ John ISHIYAMA: „The Evolution of the Former Dominant Parties in Marxist Leninist Regimes in Sub Saharan Africa“, in www.allacademic.com/meta/p84632_index.html, (05.10.2006), s. 7.

³⁹ Myšlenka sjednotit Afričany vznikla v USA (představitel černošské inteligence Williama Du Bois). Významný byl panafrický kongres v roce 1945, kterého se poprvé účastnili zástupci Afriky. Myšlenku africké federace později prosazoval ghanský prezident Nkrumah.

⁴⁰ Senegalský prezident a básník Leopold Sédar Senghor byl zastáncem umírněné verze socialismu a shlížel se spíše v evropských sociálně-demokratických stranách. Také byl představitelem kulturního proudu *négritude* o výjimečnosti určitých rysů černošské rasy (hudebnost, smysl pro rytmus etc.). Je zajímavé, že tento proud se v kontextu lusofonní africké literatury projevil pouze okrajově.

⁴¹ SCOTT, Catherine V: „Socialism and the ‘Soft State’ in Africa: An Analysis of Angola and Mozambique“. in *The Journal of Modern African Studies*, 26, 1, Cambridge University Press, Cambridge, 1988, s. 29.

⁴² Cit.podle: Jan KLÍMA: *Salazar, tichý diktátor*. s. 269.

Indii (o vnitrozemské enklávy v roce 1954, o enklávy Damau, Diu a Goa v roce 1961) a stálo na pokraji dlouhé patnáctileté války o zbytek impéria.

Za její počátek bývají považovány násilnosti z angolské Luandy ze 4. února 1961. Do roku 1964 se pak rozhoří konflikty na třech bojištích: v roce 1963 v Portugalské Guineji (dále uvádíme jako Guinea-Bissau) a o rok později v Mozambiku. Stejně tak jako existují tři hlavní bojiště, můžeme s nadsázkou říci, že na každé z nich bojují tři strany: Portugalsko, osvobozenecká hnutí a ze „zákulisi“ pak do boje zasahují mocnosti studené války – podporou politickou, finanční, materiální či špionážní.

Portugalsko disponuje moderně vyzbrojenou a vycvičenou armádou, také díky svému členství v NATO. Výhodou skupin partyzánů je odhodlání bojovníků a lepší znalost místních podmínek. Jejich nevýhodou byly, a to zejména v případě angolském, neustávající spory mezi jednotlivými hnutími. Sílicí odpor však Portugalci nebyli schopni zastavit. Také proto, že nebylo možno zabránit již naznačované internacionalizaci konfliktu.

Pro komunistický blok znamenala možnost vyvést komunistickou myšlenku do Afriky mnoho a pod ideologickou rouškou boje proti imperialismu se Sovětský svaz snažil rozšířit svou sféru vlivu. Důležitou roli sehrálo také tehdejší komunistické Československo. A to nejen přímou podporou: dodávky zbraní – hlavně v případě Guineje-Bissau, finanční podpora, spolupráce tajných služeb – Amílcar Cabral byl agentem československé kontrarozvědky,⁴³ ale i šířením ideologické propagandy. Praha se stala sídlem mezinárodních kryptokomunistických organizací, jako byl například *Mezinárodní svaz studentstva* nebo z Vídně vyhoštěný *Sekretariát odborové federace*.⁴⁴

Spojené státy se zpočátku stavěly k válkám rezervovaněji. Od Kennedyho kritiky Portugalska, přes přímé akce CIA na některých frontách, až po snahy Johnsonovy a Nixonovy administrativy aktivně zabránit šíření komunismu v Africe. Podporu poskytovala Portugalsku v Mozambiku a na jihu Angoly Jihoafrická republika.

Umírnění vůdci, jako Amílcar Cabral v Guineji nebo Eduardo Mondlane v Mozambiku, byli zavražděni, také za přispění portugalské tajné služby. Klíma uvádí, že Portugalci věřili

---

⁴³ Petr ZÍDEK: „Československa a Guinea-Bissau (1961-1989), In CAETANO JOÃO, JELÍNEK, KNITL *Lusofonní Afrika (1975-2005)*, Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2006, s. 121-129.

⁴⁴ Více viz Petr ZÍDEK: *Československo a francouzská Afrika –1948-68*, Libri, Praha 2006, s. 47-50.

v důležitost silného vůdce a proto se snažili o jejich eliminaci,⁴⁵ která měla způsobit rozpad hnutí. Přitom Amílcar Cabrala nahradil ve vedení jeho mnohem radikálnější bratr Luís a ještě významnější změna nastala v mozambickém případě. Na místo Mondlana nastoupil Samora Machel, revolucionář výrazně levicového smýšlení.

Portugalské armádě se v boji nedařilo špatně. Prohrávala pouze v klimaticky nepříznivém prostředí Guineje-Bissau, v Angole a v Mozambiku se dařilo portugalským jednotkám udržet relativní převahu. Salazar možná i proto, navzdory tlaku mezinárodního společenství, tvrdošíjně prosazuje svou představu „plurikontinentálního Portugalska“. Jeho hlavním argumentem se stává zabránění šíření komunismu. Například na výčitky Kennedyho administrativy odpovídá, že „*je nemožné být portugalským spojencem v Evropě a jeho nepřítelem v Africe.*“⁴⁶

V srpnu 1968 Salazar spadl s křesla a způsobil si hematom. Na následky oslabení vyvolaného primárně zmíněným zraněním, zemřel nakonec až 27. července 1970, ale již v září 1968 byl jmenován premiérem Marcello Caetano. „Marcelismus“ však nepřinesl v otázce kolonií mnoho nového. Boje neustaly, nepomohlo ani udělení vnitřní autonomie koloniím v roce 1972. Mezinárodní izolace Portugalska dosahovala svého vrcholu: po vyloučení ze Světové organizace cestovního ruchu a ekonomické komise OSN v roce 1963 musel v roce 1972 opustit i UNESCO. V roce 1970 přijímá papež Pavel VI. představitele afrického odboje Amílcar Cabrala, Agostinha Neta a Marcelina dos Santose a o tři roky později vyhlásí arabské země Portugalsku ropný bojkot.

V roce 1973 se v řadách portugalské armády formuje *Hnutí ozbrojených sil* (MFA). Přípravovaná revoluce nakonec vypukne 25. dubna 1974 a do dějin vstoupí jako „Karafiátová“. Ta otevřela cestu k ukončení války a zahájila dlouho očekávanou dekolonizaci portugalské Afriky.

O vojenském výsledku války se vedou dodnes debaty. Výsledek byl nezpochybnitelný pouze v Guineji-Bissau, kde portugalská armáda selhala v neznámém a klimaticky nepříznivém prostředí. Generál Kaulza de Arriaga byl přesvědčen o celkově dobré pozici portugalské armády. Domníval se, že možnost jasných vítězství zničili lisabonští politici.⁴⁷

⁴⁵ KLÍMA: *Dekolonizace portugalské koloniální říše - historická motivace – specifika – průběh.*, s. 299.

⁴⁶ José Freire ANTUNES, *Kennedy e Salazar. O Leão e a Raposa* (Kennedy a Salazar. Lev a liška), Lisboa, Difusão Cultural, 1991, s. 178.

⁴⁷ Michael HARSGOR, *Cit. d.*, s. 161.

Portugalský historik José Mattoso argumentuje proti obhájčům názoru, že by dobře vyzbrojená armáda dokázala nakonec partyzánské jednotky porazit poukazem na velký růst počtu vojáků potřebných k udržení minimální převahy (mezi lety 1970-1973: v případě Guineje z 25 tisíc na 32 tisíc, v případě Mozambiku z 38 tisíc na 51 tisíc a v případě Angoly z 55 tisíc na 65 tisíc).⁴⁸

Mezi lety 1961-1975 v bojích zahynulo 8831 portugalských vojáků. Odhady hovoří asi o 30 000 zraněných. Nejkrvavějším rokem byl rok 1973 (923 mrtvých), čímž logicky stoupal tlak armády na změnu režimu. Celkem bojištěm prošlo 1 368 900 Portugalců. Podle výzkumu z devadesátých let trpělo 140 000 z nich post-traumatickým válečným stresem.⁴⁹

Válečné zkušenosti se také odrážejí v dílech mnoha portugalských spisovatelů a básníků jedné generace. Za všechny zmiňme Antónia Lobo Antunese⁵⁰ nebo Manuela Alegra. Zajímavým zamyšlením nad koloniální válkou i nad celkovým vývojem portugalských dějin v kontextu, námi již naznačených, paradigmatickým portugalské koloniální říše je film Manoela de Oliveiry *Non, ou a Vá Glória de Mandar* (Non, aneb marná snaha příkazů) z roku 1989.

Čerstvě nabytá válečná zkušenost se samozřejmě měla odrazit do tehdejší porevoluční politické reality. Je odkryta další tvář „světa-který-stvořili-Portugalci“:

„...tyhle hlady shrbené stíny, které nerozumějí naší řeči, spává nemoc, malárie, amébová úplavice a bída.“⁵¹

4.2. „Příkladná dekolonizace“

Mattoso upozorňuje na dobový názor, že kolonizovalo-li Portugalsko tak výjimečným způsobem ve srovnání s jinými, musí být i dekolonizace pouze příkladná.⁵² O povaze této „příkladnosti“ existovalo mnoho představ: od naděje, že portugalští občané budou moci

⁴⁸ Viz José MATTOSO: *História de Portugal*. sv.8, *Portugal em transe*. Estampa: Lisabon, 1993, s.83.

⁴⁹ Viz *Taméz*, s.83.

⁵⁰ Česky vyšel Antunesův román *Jidášova díra* (Os Cus de Judas): Praha, Mladá Fronta, 2002.

⁵¹ ANTUNES, *Cit. d.*, s. 136.

⁵² MATTOSO, *Cit. d.*, s. 54.

v koloniích zůstat i nadále, přes založení demokratické lusofonní federace či konfederace, po rychlé vyhlášení nezávislosti.

Předem je třeba upozornit, že portugalská společnost měla řešit velmi složitý úkol v situaci, kdy sama stála před svou bouřlivou demokratickou konsolidací. Tedy skutečnost, která nakonec rozhodně příliš nepřispěla k jasnému průběhu dekolonizačního procesu.

Shrňme tedy faktory, které jej ovlivnily:

- ❖ Vyčerpanost země válečným konfliktem,
- ❖ nestabilita politické scény,
- ❖ mezinárodní tlak.

Po převzetí moci MFA a ustavení *Výboru národní spásy* (JSN) je prvořadým úkolem ukončení války. A byla to pak právě otázka kolonií, která rozdělovala domácí scénu a byla také jednou z hlavních příčin sporů mezi členy MFA. Do čela země nastupuje generál António de Spínola, bývalý guvernér a vrchní velitel Portugalské Guineje, odpůrce levicového radikalismu. *I. provizorní vláda* je již v červenci 1974 vystřídána vládou exponenta komunistického křídla Vasca Gonçalvese, který stane v čele dalších tří vlád.

Snaha prezidenta Spínoly o zářijový pravicový převrat proti sílícímu levicovému radikalismu a krokům vedoucím k znárodňování nevychází (po dalším neúspěšném pokusu odchází v březnu 1975 do brazilského exilu). Ve funkci prezidenta je vystřídán generálem Costou Gomesem.

Ačkoliv ani nový prezident, Spínolův bývalý kolega, radikály přímo nepodporuje, je pozice komunistického křídla posílena. V roce 1975 pak nastává portugalské „horké léto“, kdy vláda přistupuje k znárodňování. *Socialistická strana* (PS) Mária Soarese opouští v červenci 1975 vládu. V listopadu se pomalu uklidňuje rozbouřená scéna. Ale teprve v dubnu 1976 bylo dosaženo stability vyhlášením ústavy a uspořádáním prvních porevolučních voleb.⁵³ Celý proces dekolonizace proběhl právě v tomto bouřlivém období mezi dubnem 1974 a listopadem 1975.

Mezinárodní společenství se Portugalsku po revoluci otevřelo, ale vyvíjelo silný tlak na rychlý průběh dekolonizace. Zejména OSN a OAJ. Tehdejší generální tajemník OSN Kurt Waldheim odevzdal okamžitě po 25. dubnu 1974 představitelům stále mise Portugalska u OSN

---

⁵³ Základní sled událostí, viz příložená Chronologie.

nótu, ve které novou vládu vyzval, aby uznala právo svých kolonií na sebeurčení a nezávislost a urychleně zahájila jednání s africkými osvobozeneckými hnutími. Tehdejší předseda Dekolonizační komise OSN Salim Saline požádal již v květnu Portugalsko, aby za jediné představitele těchto národů považovalo právě osvobozenecká hnutí.⁵⁴

Lze říci, že na dekolonizaci existovaly tři základní úhly pohledu. Nelze je samozřejmě časově oddělit. Po „Karafiátové revoluci“ se vzájemně prolínaly a v závislosti na průběhu porevolučních událostí získávaly na důležitosti. Pro naše účely si ale rozeberme každý proud zvlášť:

- A. Unitarismus
- B. Federalisté
- C. Rychlá nezávislost

A) Unitarismus

Někteří představitelé armády a kolonisté odmítali opustit myšlenku imperiálního Portugalska. Zdůrazňovali jeho úlohu jako hráze proti komunismu. V praxi se nakonec tento postoj, jak uvidíme, projevil v akcích teroristického charakteru v samotném Portugalsku i v koloniích. Pokusy následovat v portugalských koloniích příklad Rhodesie však nevyšly.

Dokonce i jeden z hlavních mluvčích konzervativního křídla a představitel názorového proudu, že by portugalská armáda dosáhla v koloniální válce přesvědčivého vítězství, generál Kaúlza de Arriaga, nakonec považoval nezávislost kolonií pouze za předčasnou záležitost. Hovořil o jejím nastolení v horizontu jednoho až dvou desetiletí.⁵⁵

B) Federalismus

Hlavním představitelem myšlenky federalismu byl generál António de Spínola. Federalismus se poprvé objevuje v knize Homem de Mela *Ultramar e o*

---

⁵⁴ Srov. MATTOSO: *Cit. d.*, s. 57.

⁵⁵ Cit. podle: REIS (ed.), *Cit. d.*, s. 123.

Futuro (Zámoří a budoucnost) v roce 1962.⁵⁶ Sám Spínola jej prosazoval ve své přelomové knize *Portugalsko a budoucnost* (Portugal e o futuro), která vyšla v únoru 1974 a kritizovala postupy tehdejšího režimu. Sám později uznal, že na její realizaci bylo pozdě už v době napsání tohoto díla.⁵⁷

Snaha zachránit co možná nejvíce z portugalské koloniální říše a zároveň zajistit demokratický vývoj v bývalých koloniích byla vlastní i předsedovi *I. provizorní vlády* Adelinu Palmu Carlosovi. Původní článek B. 8 c) programu MFA, který zmiňoval „jasné uznání práva na sebeurčení a samosprávu zámořských území“ byl na žádost JSN a MFA vypuštěn a nahrazen formulací „vytvoření podmínek pro politiku Zámoří, která by vedla k míru.“⁵⁸

Spínolův plán počítal se zastavením bojů, uspořádání referenda o nezávislosti či federaci. Zde se nabízí srovnání s procesem dekolonizace francouzské Afriky (Srov 3b). Nicméně mezinárodní tlak i domácí politický vývoj nutil Spínolu k opačným krokům. V létě 1974 byl schválen zákon č.7/74, který předznamenával vzestup vlivu příznivců rychlé a radikální dekolonizace uvnitř MFA (např. Vasca Gonçalvese nebo Melo Antunese). Tento zákon uznával právo národů na sebeurčení a na jejich nezávislost. Spínola o něm prohlásil, že ačkoliv je diktován okolnostmi doby, souhlasí s jeho obsahem.⁵⁹

Ve svém významném projevu z 27. července hovoří Spínola o začátku procesu předání moci. Jeho představou přitom byla marginalizace hnutí bojujících za nezávislost. Takovéto odstavení by však bylo možné pouze v případě pokračování vojenské kampaně, což bylo nereálné.

Prezident se však mezitím nevzdával osobních iniciativ ve snaze dosáhnout svých cílů. Spínola se 19. června 1974 setkal na americké základně v Lajes na Azorských ostrovech s prezidentem Nixonem. Z jejich jednání nebylo vydáno žádné komuniké. Již v roce 1972 tlačil Nixon na Marcela Caetana, aby „opustil Guineu, zaměřil se na ochranu Angoly a vietnamizoval Mozambik na severní

⁵⁶ Srov. REIS, s. 122.

⁵⁷ Viz Spínola ve své knize *País sem Rumos* z roku 1978 (Cit. podle REIS: *Cit. d.*, s. 131.)

⁵⁸ Cit. podle REIS (ed.), *Cit. d.*, s. 126.

⁵⁹ Srov. MATTOSO: *Cit. d.*, s. 58.

komunistický a jižní na americké straně.“⁶⁰

Lze spekulovat, že se Spínola snažil o obnovení podobných plánů. 14. září 1974 se také sešel na kapverdském ostrově Sal se zairským prezidentem Mobutem. Obsah jejich rozhovorů zůstal opět utajen. Jednalo se pravděpodobně o Angole, o možnosti předání moci FNLA a zajištění portugalských finančních zájmů v oblasti.⁶¹

Definitivním koncem myšlenky federalismu byly zářijové události roku 1974.

C) Okamžitá dekolonizace

Stoupenci rychlé dekolonizace byli především představitelé levicové části politického spektra, od umírněného socialistického pohledu reprezentovaného Mário Soaresem přes Mela Antunese, člena Revoluční rady a MFA, který chtěl nové lusofonní státy dostat mezi skupinu nezúčastněných zemí, po radikální řešení některých členů MFA a představitelů komunistické strany, kteří podporovali nezávislost pod záštitou sovětského bloku.

Vasco Gonçalves tak při svém nástupu do premiérského křesla oznamuje začátek spravedlivého procesu dekolonizace, který nevyústí v neokolonialismus.

Jednání s jednotlivými hnutími vede „dekolonizační trojice“ Mário Soares – ministr zahraničí a později ministr bez portfeje – Melo Antunes – ministr několika provizorních vlád a představitel MFA – a Almeida Santos – ministr kolonií. Nakonec tedy už bez nutné konfrontace s vizí generála Spínoly.

V jednotlivých případech byl uplatňován následující postup:

1. dosažení příměří,
2. uzavření dohody o předání moci,
3. jmenování vysokého komisaře (portugalským prezidentem), vytvoření přechodných vojenských sil a ustanovení přechodné vlády (z místních a portugalských představitelů) a příprava voleb,

⁶⁰ Cit. podle REIS (ed.), *Cit. d.*, s. 127.

⁶¹ McQUEEN: *Cit. d.*, s. 41.

4. vyhlášení nezávislosti.

Uvidíme, že tento ideální scénář nebyl ve většině případů naplněn (viz další podkapitoly). V listopadu 1974 přislíbil Mário Soares stažení portugalských jednotek nikoliv do února 1976, jak bylo původně dohodnuto, ale k datu získání nezávislosti.

Soaresova rezignace v polovině roku 1975 z Gonçalvesovy vlády způsobila, že odpovědnost za klíčovou proces dekolonizace tedy zůstala v rukou radikálů.

Podle McQueena je základem radikalismu MFA: 1. revolucionářství (myšlenka vlády lidu, tradiční význam zemědělců); 2. odezvy levicového radikalismu 60. tých let, 3. snaha radikálního nacionalismu ubránit zemi před vlivem západu.⁶²

Portugalský diplomat Albertino de Almeida, i když sám přímý účastník dekolonizačního procesu (např. právní poradce Agostina Neta při jednáních v Alvoru), považuje ve výsledku za motivaci radikálů „sympatii nikoliv empatii“.

⁶³ Nedostatek realismu byl pro tuto reprezentaci příznačný. Teze některých portugalských konzervativců dávají do souvislosti ústup portugalských komunistů z domácí politické scény 25. listopadu 1975 s vyhlášením angolské nezávislosti.⁶⁴

Nyní sledujme vývoj dekolonizace v jednotlivých zemích, který řadíme chronologicky podle data vyhlášení nezávislosti. Při tomto popisu se držíme bodů „dekolonizačního scénáře“, tak jak jsme je naznačili.

4.2.1 Guinea-Bissau

Dekolonizace Guineje-Bissau proběhla nejrychleji. Situace před předáním moci byla poměrně přehledná: malý počet portugalských usedlíků, jediný partner reprezentující hnutí za

---

⁶² McQUEEN: *Cit. d.*, s. 33-34.

⁶³ *Tamtéž*, s. 34.

⁶⁴ Srov. José MATTOSO: *Cit. d.*, s. 97.

nezávislost (PAICG) a jeho vítězství ve válce. Guinea-Bissau navíc vyhlásila jednostranně nezávislost 24. září 1973. V prohlášení z Madina Boé je deklarován cíl „*naprostého osvobození Guineje-Bissau a Kapverdských ostrovů a jejich spojení do jediné africké vlasti*“.⁶⁵

Vzápětí byla tato nezávislost uznána osmdesáti státy, včetně Brazílie, tehdy ještě stále pod vojenskou diktaturou, která v osamostatnění portugalských kolonií viděla již tradičně možnost rozšířit svou sféru vlivu.⁶⁶ Guinea-Bissau byla také přijata do FAO a OAJ. V souladu s rezolucí č. 03061 Valného shromáždění OSN byl PAICG uznán jako jediný představitel národů Guineje-Bissau, který dokáže zaručit i zájmy evropských usedlíků.

Mário Soares kritizuje roli generála Spínoly, který zpočátku blokoval jednání s PAICG a jeho neschopnost, jako tamějšího dlouholetého guvernéra, pochopit reálnou situaci zabránila prý uzavření výhodné dohody s PAICG v Londýně.⁶⁷

1. července 1974 uznává asi 800 představitelů MFA legitimitu PAICG, uzavírá příměří a právo Guineje-Bissau na sebeurčení a nezávislost a navrhuje jednání o předání moci. To bylo ukončeno pospisem Dohody z Alžíru 25. srpna 1974. Portugalsko pak uznává nezávislost Guineje-Bissau 10. září. 1974.

Se svou bývalou metropolí měla Guinea-Bissau od počátku dobré vztahy. Díky své nestabilní politické situaci, ale pokračoval ekonomický úpadek a dnes patří tato země mezi nejchudší na světě.

4.2.2. Mozambik

V Mozambiku byla situace komplikována vyhoceným vztahem mezi Portugalci a bojovníky za nezávislost. Generál Kaulza de Arraiga nebyl během války jako velitel ochoten ke kompromisům a byl si vědom lepší vojenské pozice Portugalců – válečný konflikt se prakticky neprojevoval ve velkých městech. Stále živá byla otázka masakru ve Wiriyamu (jako odvěta za

---

⁶⁵ Cit. podle KLÍMA: *Dekolonizace portugalské koloniální říše - historická motivace – specifika – průběh*, s. 260.

⁶⁶ Již ve čtyřicátých letech hovořil tehdejší ministr zahraničí vlády Getúlia Vargase Oswaldo Aranha o tom, že v případě dekolonizace lusofonní Afriky musí Brazílie bránit vliv na to, co je „dědičně brazilské“ (Cit. podle Frank McCANN: „Brazil and World War II: The Forgotten Ally. What did you do in the war, Zé Carioca?“ in *E.I.A.L.*, sv. 6, č. 2, 1995).

⁶⁷ Srov. MATTOSO: Cit. d., s. 60.

sestřelení portugalského letadla bylo portugalskými jednotkami zavražděno asi 400 vesničanů).

Ihned do „Karafiátové revoluci“ ve městech docházelo k nepokojům a konfliktům mezi početnou skupinou Portugalců a místními obyvateli. V červenci uznává MFA FRELIMO jako představitele odboje. Zároveň se musí vypořádat s hnutími s „rodesiánskou“ inspirací, jako byla GUMO, MIMO, FICO nebo Dragões de Moçambique.

První setkání Soarese a Samory Machela nepřineslo žádné výsledky a neklid pokračuje. A to jak „bílý terorismus“, tak akce FRELIMA v Zambezi. Situace byla ještě narušena incidentem, který se odehrál 1. srpna 1974 v Omaru. Bojovníkům FRELIMA bylo umožněno vstoupit do tábora portugalské jednotky, kterou obklíčili a zajali. Takováto situace mohla vzniknout hlavně díky odevzdaností portugalských vojáků a dezinformacemi o uzavřeném příměří.

Dohody z Lusaky stanovující „dekolonizační scénář“ byly uzavřeny mezi 5.-7. zářím Melo Antunesem, Mário Soaresem, Almeidou Santosem na straně portugalské a Samorem Machelem na straně druhé. Vysokým komisařem byl jmenován Vítor Crespo a datum nezávislosti bylo stanoveno na 25. června 1975. Příprava demokratických voleb byla v případě mozambického předání moci naprosto opominuta. Příměří mělo *de iure* vstoupit v platnost 8. září 1974.

Hned 7. září se objevila závažná provokace. Bylo napadnuto auto s vlajkou FRELIMA táhnoucí za sebou portugalskou vlajku. Tento čin ihned vyvolal reakci radikálních hnutí bílých a vedl k obsazení rozhlasové stanice Radio Clube. Rebelové plánovali převrat za pomoci J.A.R., nicméně po deseti dnech se nakonec vzdali. Objevovaly se hlasy, že tyto události byly zosnovány generálem Spínolou jako rozbuška zářijového povstání proti MFA.⁶⁸ Spínolova účast však nebyla nikdy dokázána.

12. září přijíždí do země vysoký komisař Vítor Crespo a 21. září se Joaquim Chissano ujímá funkce předsedy prozatimní vlády. V říjnu se znovu rozhoří rasově motivované nepokoje a stále větší počet Portugalců opouští Mozambik. Nezávislost byla vyhlášena 25. června 1975. Začíná tak období vlády FRELIMA, které dovede zemi k hospodářskému úpadku. Od osmdesátých let se také naplno rozbíhá dlouholetá občanská válka, která končí až v roce 1992 (proti FRELIMU bojovalo z jihu země hnutí *Mozambický národní odpor* RENAMO podporované Jižní Afrikou).

Melo Antunes hovoří o „mozambické kocovině“ – neúspěchu portugalských politiků

---

⁶⁸ REIS: *Cit. d.*, s. 138-139.

zachovat vliv v zemi.⁶⁹ Samora Machel byl ve srovnání s dalšími africkými vůdci rozhodně méně oddaný portugalské kultuře. Prosazoval tvrdý postup vůči Lisabonu – na rozdíl od ministra zahraničí Joaquina Chissana, pozdějšího dlouholetého prezidenta Mozambiku, nebo šéfa národní banky Sérgio Vieiry. Portugalci byli obviňováni z hospodářských sabotáží, věznění bez procesů, objevují se nábožensky motivované útoky.

V roce 1976 probíhají v Mozambiku dvě vlny znárodnění: v červenci dochází k zestátnění sociálních služeb a školství, v únoru pak státu propadají pozemky a budovy. Soares takovéto kroky považoval za porušení dohod z Lusaky. Na čas došlo i k pozastavení letů Lisabon-Maputo. Mimoto bylo na 200 portugalských občanů vězněno bez obvinění (Vítor Crespo, bývalý vysoký komisař a sympatizant FRELIMA, vyjednal propuštění jejich části).

V lednu 1978 pak dochází k znárodnění portugalských bank. Během jednání portugalské vládní delegace o tomto problému (březen 1978) byl bez procesu popraven portugalský občan za údajnou pomoc opozici FRELIMA. Zlepšení vztahů nastává až v roce 1979 za vlády portugalské premiérky Pintassilgové. Chissanova návštěva v Lisabonu v roce 1981 pak rozběhne proces *rapprochement*, který uzavře Eanesova návštěva Mozambiku v roce 1982. Politbyro FRELIMA pobývá v roce 1983 v Lisabonu a část mozambické armády je dokonce trénována Portugalci, tedy členskou zemí NATO, která tak *de facto* podporovala svého protivníka.⁷⁰

Asi nejproblematictější otázkou z oblasti tzv. *contenciosos* (pohledávky bývalé metropole v nových zemích) se stala stavba vodní elektrárny v Cahora Bassa. Ta byla zahájena v roce 1969 a dokončena v roce 1977. Jedná se o jednu z největších vodních elektráren v Africe s výkonem 2000 megawattů ročně, kromě Mozambiku zásobuje J.A.R., Zimbabwe a Malawi.

Investorem bylo Portugalsko společně s několika nadnárodními společnostmi (AEG, Braun-Boveri). Jednání o splacení portugalského dluhu a oficiální převedení elektrárny na Mozambik trvalo necelých třicet let. Dohoda o převedení elektrárny na stát Mozambik byla podepsána až v říjnu 2006.⁷¹

---

⁶⁹ Michael HARSGOR: *Cit. d.*, s. 152.

⁷⁰ McQUEEN: *Cit. d.*, s. 48.

⁷¹ Zpráva agentury *Lusa*, 31.10.2006.

4.2.2. Kapverdské ostrovy

Na Kapverdských ostrovech neprobíhal ozbrojený boj za nezávislost. Ten byl, jak jsme viděli, veden v součinnosti s PAICG. Kapverdčané se účastnili bojů v Portugalské Guineji, sám zakladatel PAICG Amílcar Cabral pocházel ze soustroví. Přesto je realita těchto dvou zemí dost odlišná. Fenomén míšenectví a jednotná kulturní identita tohoto, slovy admirála Almeidy d'Eça, „nejotevřenějšího a šťastného národa“⁷² neměla mnoho společného s rozmanitým etnickým složením Guineje-Bissau. Zpočátku se sice objevovaly demonstrace proti PAICG, nejčastěji proti anexi ke Guineji-Bissau, ale nakonec při dekolonizaci Kapverd zvítězila africká cesta.

Po zářijových událostech v Portugalsku se otevřelo po jednáních s Guinejí-Bissau a s Mozambikem také jednání s Kapverdskými ostrovy. 17. prosince 1974 je portugalským parlamentem schválen *Ústavní statut Kapverd* (Estatuto Orgânico de Cabo Verde). Podle klasického scénáře byl jmenován vysoký komisař – Almeida d'Eça, který byl pověřen velením a formováním smíšených vojenských jednotek, funkcí se ujalo pět ministrů přechodné vlády (většina z PAICG) a dlouhodobým úkolem se stala příprava voleb.

5. července byla pak za přítomnosti portugalského premiéra Vasca Gonçalvese vyhlášena nezávislost (podepsána prezidentem Guineje-Bissau Luíssem Cabralem), ve které je: „světlem a vůdcem lidu“ označena „strana Amílcar Cabrala. PAICG.“⁷³ O Kapverdech a Guineji-Bissau se mluví jako o dvou květech zrozených ze společného úsilí.⁷⁴ Forma koexistence obou zemí přitom nebyla jasně definována. Nebylo uvedeno, zda se jednalo o konfederaci, federaci nebo unitární stát.

Těsná spolupráce Kapverd s Guinejí-Bissau ovšem nemá dlouhého trvání. V roce 1980 dochází k přerušení unie s Guinejí-Bissau. Aristides Pereira jako představitel nově vzniklé *Strany nezávislosti Kapverd* (PAICV) prosadil neutralitu země a budování dobrých vztahů s Portugalskem.

4.2.3 Svatý Tomáš a Princův ostrov

Toto území bylo periferií v rámci portugalské koloniální říše. Na ostrovech také

⁷² Cit. podle: HARSGOR: *Cit. d.:*, s. 154.

⁷³ Cit. podle: KLÍMA: *Dekolonizace portugalské koloniální říše - historická motivace – specifika – průběh*, s. 268.

⁷⁴ *Tamtéž*, s. 269.

neprobíhala vojenská kampaň za nezávislost. Sociální poměry byly pro místní obyvatelstvo tíživé. Portugalci byli tradičně již od 19. století kritizováni za tvrdé pracovní podmínky a nucené práce na tzv. *roças*, kakaovníkových plantážích. V roce 1953 bylo portugalskými úřady brutálně potlačeno a v tzv. „masakru z Batepá“ zabito více než 1000 osob. Tak tedy i na ostrově sv. Tomáše vzniklo v roce 1961 hnutí deklarující boj za nezávislost (*Výbor pro nezávislost Sv. Tomáše a Princova ostrova* CLSTP). V roce 1962 bylo uznáno OAJ a v roce 1972 se přejmenovalo na *Hnutí za nezávislost sv. Tomáše a Princova ostrova* MLSTP.

Po karafiátové revoluci zůstal ve funkci dosavadní guvernér, který byl koncem července nahrazen Piresem Velosem. Objevovaly se hlasy prosazující federalizaci, ale sám nový guvernér krátce po svém příjezdu zjišťuje, že „všichni žádají okamžitou nezávislost.“⁷⁵

MFA uznává po určitých nepokojích a vyhánění Portugalců z *roças* 12. října MLSTP jako jediného představitele odboje Sv. Tomáše a 23.-24. listopadu 1974 se uskuteční jednání v Alžíru, jejichž výsledkem je dohoda z 26. listopadu 1974 stanovující harmonogram dekolonizace: vysoký komisař a přechodná vláda připraví volby na 7. července 1975, 12. července dojde k vyhlášení nezávislosti a o měsíc později měl souostroví opustit poslední portugalský voják.

Během tohoto přechodného období se objevuje několik sporů a konfliktů týkajících se mimo jiné utváření ozbrojených sil, které vedou i k návrhu vysokého komisaře Pirese Velosa urychlit vyhlášení nezávislosti. Nakonec byl však dodržen původní plán. Nová republika se přihlásila ke komunistické myšlence a stala se důležitou kubánskou základnou (od července 1979), která měla oficiálně bránit zemi proti J.A.R., byla ale strategicky významná pro boje v Angole. Přesto režim na Sv. Tomáši nepřerušil vazby s bývalou metropolí, i když se ocitla na druhé straně probíhajícího konfliktu „studené války“.

4.2.4. Angola

Dekolonizace Angoly se ukázala být nejkomplicovanější. Angola je území bohaté na nerostné suroviny (hlavně ropu a diamanty). Tato skutečnost posilovala neokoloniální myšlenku a také vtahovala do konfliktu cizí země. Hnutí za nezávislost nebylo zdaleka jednotné a hrozila balkanizace území (zejména problém Cabindy). První guvernér po karafiátové revoluci Silvério Marques byl spojen s minulým režimem (ve stejné funkci působil již na počátku

---

⁷⁵ REIS: *Cit. d.*, s. 145.

šedesátých let).

V červenci 1974 propuká vlna násilí. Po vraždě bílého taxikáře dochází k útokům na chudinské čtvrti *musseques*. Guvernér se dostává do konfliktu s MFA a nakonec je vyměněn a na jeho místo je dosazen radikál Rosa Coutinho, stoupenec rychlé samostatnosti kolonií. Jeho postoj kontrastuje s názory generála Spínoly, který prohlašuje, že „je třeba zachránit Angolu, umožnit vznik státu jako je Brazílie na africkém kontinentu.“⁷⁶ Angolský problém je také pravděpodobně tématem schůzky Spínoly a Mobuta na Kapverdech, nicméně k dalším krokům nedošlo vzhledem ke Spinolovu odchodu.

UNITA byla ze všech hnutí jako první ochotná jednat, snad i díky tomu, že v určité části koloniální války spolupracovala s Portugalci, a vyhlásila příměří. Dohoda byla podepána 14. června 1974. FNLA, která byla především vojenskou organizací operující mimo města, se přirozeně nechtěla vzdát své síly. Nakonec jednání zahajuje v říjnu 1974. v Kinshase. Příměří je uzavřeno 15. října 1974. Vojenská pozice MPLA byla slabá a její síla spočívala především ve vlivu ve městech. S Portugalci jedná od května 1974. Příměří bylo uzavřeno 21. října 1974.

Velkým problémem zůstávalo nepřátelství mezi hnutími, které narůstalo. Mezitím se Portugalsko snažilo zprostředkovat uzavření bilaterálních dohod a připravit tak „dekolonizační dohodu“. Ještě k tomu se muselo potýkat i s „bílým separatismem“, hlavně s organizací *Fronta angolského odporu* (FRA). Komplikovaná situace byl v enklávě Kabinda, kde se podařilo MPLA vytlačit *Frontu za osvobození Kabindy* (FLEC) za pomoci MFA.

10-15. ledna 1975 probíhají jednání v Alvoru v portugalském Algarve. Melo Antunes, Mário Soares a Almeida Santos jednájí s představiteli MPLA, UNITA a FNLA. Do této chvíle byla uzavřena příměří s jednotlivými hnutími, byly potlačeny „rhodéské“ aktivity Portugalců, zažehnáno nebezpečí separatismu v Kabindě a všechna hnutí byla legitimizována před OSN a OAJ (OAJ uznala UNITU krátce před alvorským summitem). Datum vyhlášení nezávislosti je určeno na 11. listopad 1975. Vysokým komisařem se stává Silva Cardoso, má vzniknout přechodná vláda s legislativní i exekutivní pravomocí, jejíž součástí mělo být čtyřstranné prezidentské kolegium po třech členech z každého hnutí a rotujícím předsednictvím. Vládě byla také uložena příprava voleb do 31. října 1975. *Národní rada obrany* měla za úkol pod vedením vysokého komisře založit smíšenou armádu.

Dohoda z Alvoru ovšem situaci v Angole uklidnila minimálně. FNLA neustále

---

⁷⁶ Cit. podle REIS. s. 149.

demonstrovala svou vojenskou sílu, MPLA se snažila ovládnout Luandu a UNITA mezitím sbírala síly. V březnu se rozhořel konflikt mezi FNLA a MPLA a stále neustávaly provokace FRA.

Plnění dohod z Alvoru se dostávalo do slepé uličky. Vznik smíšené armády byl zablokován, uspořádání voleb v daném termínu bylo prakticky nemožné. V červnu 1975 se v Naukuru v Keni uskutečnila schůzka představitelů angolských hnutí, na kterou nebyli pozváni zástupci Portugalska. Na čas došlo k určitému zmírnění rozbrojů, ovšem bez dlouhého trvání. FNLA se snaží ze severu probjovat k Luandě, MPLA vede klíčovou bitvu o Luandu, odkud vyhání FNLA i UNITU. UNITA mezitím bojuje na severu.

MPLA se mezitím snaží o smír s UNITOU, ale USA se staví proti takovéto dohodě a podporují koalici FNLA a UNITY proti MPLA.⁷⁷ 22. srpna 1975 byla dohoda z Alvoru pozastavena. Portugalsko, které prožívalo své „horké léto“, nemělo reálnou sílu stát se garantem neutrality a zajistit plnění dohod.

Navíc mezinárodní účast v konfliktu dostala nyní novou formu. Do této chvíle se jednalo pouze o materiální či politickou podporu.⁷⁸ Nyní se ale zapojují cizí jednotky přímo do boje. Bývalí portugalští vojáci bojují na straně Zairu a FNLA za podpory CIA. V srpnu 1975 vstupují z jihu do země jednotky J.A.R. Kuba se do hry zapojuje operací s názvem „Carlota“, která začne vyložením jejich jednotek 5. října 1975. Právě Kubáncům se podaří nakonec odrazit ofenzívu proti MPLA a kubánský generál Ochoa je označován jako strůjce vítězství prosovětských sil v Angole.⁷⁹

Portugalské jednotky opouštějí zemi 10. listopadu, den před vyhlášením nezávislosti. USA se snaží, tentokrát už marně, zprostředkovat dohodu MPLA s UNITOU. Bývalá metropole mezitím řeší problém komu předat moc. Kvůli neochotě lisabonské vlády přijmout vítězství MPLA se v textu vyhlášení nezávislosti nakonec objevuje formulace: „předání moci angolskému lidu“. MPLA v Luandě vyhláší *Angolskou lidovou republiku* (República Popular de Angola),

⁷⁷ S akcí nesouhlasil tehdejší generální konzul USA v Luandě, který byl za svůj postoj odvolán (Srov. REIS: *Cit. d.*, s. 157).

⁷⁸ John Stockwell, odpovědný za koordinaci podpory CIA v regionu, později odhadl tehdejší pomoc jednotlivých mocností následovně: v květnu 1974 dodala Čína 450 tun zbraní a 121 vojenských poradců pro FNLA; od července 1974 financuje CIA FNLA; od konce roku 1974 dodává Sovětský svaz zbraně MPLA a v červenci 1975 posílají Spojené státy zbraně a finanční podporu ve výši 14 milionů dolarů FNLA a UNITĚ (MATTOSO: *Cit. d.*, s. 76).

⁷⁹ Srov. OPATRŇY: *Kuba*, Libri, Praha, 2002, s. 82.

zatímco FNLA s UNITOU v Huambu (Nova Lisboa) vyhlásují *Angolskou demokratickou republiku* (República Democrática de Angola), které se ale nedostalo mezinárodního uznání. Portugalsko uznalo luandskou vládu až 23. února 1976, a stalo se až 82. zemí, která tak učinila, a to po všech zemích tehdejšího EHS.

Vztahy Portugalska s Angolou byly zpočátku problematické. 19. května 1976 došlo k přerušení vzájemných diplomatických styků. Agostino Neto považoval Portugalsko za ukrýt reakcionářských sil, které se spikly proti Angole. Radikalismus byl na obou stranách: v roce 1976 například vybuchla bomba na angolském konzulátu v Portu.

Ke zlepšení dochází až o dva roky později. V roce 1978 jsou na setkání ministrů zahraničí Angoly a Portugalska, Dos Santosem a Freitasem do Amaralem obnoveny diplomatické styky. V červnu 1978 zprostředkuje guinejský prezident Luís Cabral angolsko-portugalský summit v Bissau, kde je uzavřena tříletá dohoda o spolupráci: výměnou za nerostné suroviny umožňuje Portugalsko Angole přístup k západnímu trhu.

Obchodní výměna se zintenzivňuje, finanční pohledávky Portugalska, tzv. *contenciosos*, jsou sice řešeny pomalu, ale dochází k jistému posunu. Z politického hlediska je významná účast portugalského prezidenta Eanes na pohřbu Agostina Neta v roce 1979, který se ho účastní jako jediný představitel západního státu. V roce 1982 pak Eanes vykonává oficiální návštěvu Angoly, opět jako první nejvyšší představitel západoevropského státu.

Angola postupně normalizuje vztahy s bývalou metropolí, zároveň se ale propadá do vleklé občanské války, která končí až v roce 2002.

4.2.5. Důsledky pro Portugalsko

Dekolonizace přinesla Portugalsku bezesporu nemalé problémy. Proberme nyní, jaké byly důsledky pro Portugalsko ze *1) sociálního, 2) politického, 3) zahraničně-politického a 4) ekonomického hlediska.*

1) Sociální hledisko

Největším sociálním problémem byl návrat Portugalců z bývalých kolonií, fenomén tzv. *retornados*. Týkal se hlavně Angoly a Mozambiku, kde bylo procento Portugalců nejvyšší (3,75

% v Angole, 1,47% v Mozambiku).⁸⁰ Poděkolonizační vývoj ukázal, že setrvání Portugalců v těchto zemích nebude ve větší míře udržitelné.

Mezi lety 1974-1975 se musela metropole vypořádat s přílivem přes půl miliónu „navrátilců“ z bývalých kolonií, tzv. „bílým exodem“ asi 505 078 navrátilců se (309 058 z Angoly a 164 065 z Mozambiku).⁸¹ Tento návrat připomínal spíše útěk. Při jejich přepravě pomáhaly i letecké společnosti Švýcarska, SRN, SSSR, NDR, a Spojeného království.

Významný byl také náhlý návrat vojenských jednotek: nejdříve asi 30 tisíc vojáků z GB. 23 000 z Mozambiku, 35 000 z Angoly – celkem asi 80 000 vojáků.⁸² Nakonec se Portugalci, společně se zahraniční pomocí, podařilo vypořádat s tímto významným přílivem (42, 8% všech Portugalců se vrátilo do Lisabonu)⁸³, aniž by vznikly významnější problémy sociálního ani ekonomického charakteru.

Již jsme uvedli, že po zrušení statutu domorodce se všichni obyvatelé kolonií stali portugalskými občany. Po dekolonizaci otázku občanství upravovaly zákony jednotlivých států. Zákon č. 308-A/75 upravoval tuto otázku v Portugalsku a měl značně restriktivní charakter. Vyjadřoval obavy bývalé metropole z přílivu uprchlíků. Na občanství Portugalska měli právo: potomci Portugalců do třetího kolene narození v Portugalsku či na Madeiře a Azorech, nacionalizovaní nebo narození v cizině, ti, kteří měli otce či matku Portugalce, a nebo obyvatelé, kteří více než pět let pobývali v Portugalsku či na ostrovech (Madeiře a Azorech).

Imigrace z afrických zemí roste v polovině osmdesátých let s ekonomickým vzestupem Portugalska a s potřebou levné pracovní síly a zůstává vysoká dodnes. Například odhad imigračního koeficientu na rok 2005 je 3,49 imigrantů na 1000 obyvatel. Pro srovnání: ve Velké Británii to je 2,18 imigrantů na 1000 obyvatel a ve Spojených státech 3,31.⁸⁴

2) Politické hledisko

Esejista Eduardo Lourenço upozorňuje, že „s pádem nejstarší evropské koloniální říše se

---

⁸⁰ HARSGOR: *Cit. d.*, s. 151.

⁸¹ Srov. MATTOSO: *Cit. d.*, s. 84.

⁸² *Tamtéž*, s. 86.

⁸³ *Tamtéž*, s. 88.

⁸⁴ Zdroj: The CIA World Factbook: www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/po.html (30.10.2006).

zhroutila celá jedna stěna [portugalského] symbolického prostoru.“⁸⁵ Dodává ještě, že se z ní „stane– jak je tomu dnes – čirý prostor zastydlého snění a nostalgie.“⁸⁶ Ale metropole se nakonec s tímto problémem hledání nové identity dokázala vyrovnat. Politické směřování Portugalska našlo svou orientaci a stalo se pro-evropské a prozápadní.

Portugalsko dokázalo ve své většině přijmout a pochopit ztrátu kolonií. I když existovaly skupiny těch, kteří, podle slov biskupa Santany z roku 1978, nejsou schopni přijmout Portugalsko v jeho středověkých hranicích.⁸⁷ I když se projevovaly občasnými atentáty (např. bomby v Casa de Angola nebo v kanceláři mozambické letecké společnosti *Linhas Aéreas de Moçambique*) nebo protivládními výpady: např. hnutí *Pró Pátria* obvinilo Soaresovu vládu, že zradila „naše mrtvé“ a zaprodala Zámoří světovým imperialistům a prodala „portugalské bratrství“,⁸⁸ nepředstavovaly ale nebezpečí pro nový režim.

Pravicový premiér Sá-Carneiro a jeho ministr zahraničních věcí Freitas do Amaral kladli na začátku osmdesátých let důraz na politiku podpory *retornados*, jinak otázka dekolonizace domácí politickou scénu přestala přímo ovlivňovat. Ústavní revize z roku 1982 definitivně ukončila období revoluce, když zrušila *Revoluční radu* a omezila pravomoci prezidenta.

3) Zahraničně-politické hledisko

Nová porevoluční portugalská zahraniční politika si uvědomovala význam zachování vazeb se svými bývalými koloniemi. Tento názor se objevoval napříč politickým spektrem. Problémem bylo zpočátku přesvědčit o takovéto spolupráci africké státy. Již jsme viděli, že komplikované byly zpočátku vztahy s Mozambikem a Angolou, ale příznivěji se vyvíjely v případě Kapverd, Guineje-Bissau a sv. Tomáše. V roce 1978 tyto země posílí „lusofonní společenství“ tím, že Guinea-Bissau, Kapverdy a sv. Tomáš podpoří kandidaturu Portugalska do Rady bezpečnosti OSN proti Maltě

Už v lednu 1975 vzniklo Ministerstvo pro spolupráci a Portugalsko se poprvé ve své novodobé historii stalo dárcovskou zemí, která intenzivně spolupracuje s tzv. PALOP, tedy

⁸⁵ LOURENÇO: *Cit. d.*, s. 34.

⁸⁶ *Tamtéž.*

⁸⁷ HARSGOR, *Cit. d.*, s. 143.

⁸⁸ *Tamtéž.*, s. 146.

Africkými zeměmi portugalského jazyka. Nepřekvapuje, že nejvíce dohod o spolupráci⁸⁹ bylo uzavřeno s Guinejí (35), Svatým Tomášem a Princovým ostrovem (21) a s Kapverdskými ostrovy (20), přičemž s Angolou pouze 18 a s Mozambikem 17. Ještě patrnější je rozdíl v počtu ostatních bilaterálních dohod: Kapverdy 43, Guinea-Bissau 27, Svatý Tomáš a Princův ostrov 21, Mozambik 19 a Angola 5.⁹⁰

Portugalský prezident Eanes se snažil přimět představitele lusofonních zemí k vzájemné spolupráci. Portugalsko vnímal jako možný most mezi západní Evropou a Afrikou⁹¹ a volal po vytvoření Afro-luso-brazilského společenství.⁹² Brazilský prezident Figueiredo ve svém inauguračním projevu v roce 1979 zcela jasně zmínil význam brazilských zájmů v africkém regionu. Zajímavé je, že tehdejší brazilský pravicový autoritativní režim uznal jako jeden z prvních angolský marxistický režim (srov. pozn 67).

Eanesova snaha byla definitivně stvrzena až v roce 1996, kdy bylo založeno *Společenství zemí portugalského jazyka* (CPLP), sdružující všechny africké země s portugalským jako úředním jazykem a Portugalsko s Brazílií, a od roku 2002 i Východní Timor.⁹³ Africký prostor se tedy stává společnou prioritou obou nejstarších lusofonních zemí. Přitom pro Portugalsko je africká politika významným prostorem pro realizaci v rámci Evropské unie. Důkazem je příprava summitu EU-Afrika, které chce Portugalsko uspořádat v Lisabonu během svého předsednictví v Evropské unii v druhém semestru roku 2007.

4) Ekonomické hledisko

Jorge Sampaio prohlásil, že pád „zámořských území“ ukončil věčné alibi omlouvající zaostalost země.⁹⁴ Zároveň byla taková ztráta pro Portugalsko výzvou vypořádat se se ztrátou

---

⁸⁹ Údaje z roku 1992.

⁹⁰ REIS, *Cit. d.*, s. 170.

⁹¹ McQUEEN: *Cit. d.*, s. 40.

⁹² HARSGOR: *Cit. d.*, s. 157

⁹³ Dekolonizace Východního Timoru je také případem *sui generis*. V roce 1974 nebylo možné proces dokončit kvůli invazi Indonésie. Nezávislosti bylo dosaženo až v roce 2002, kdy se indonéské jednotky stáhly ze země po mnoha letech násilného potlačování pokusů o dosažení nezávislosti. V současné době prochází Východní Timor politickou krizí, která hrozí i nebezpečím ozbrojených střetů. Je zatím otázkou, jak se tomuto mladému státu podaří překonat vnitřní problémy (Více o dekolonizaci Východního Timoru: KLÍMA: *Východní Timor*, s. 59-62).

⁹⁴ Cit podle HARSGOR: *Cit. d.*, s. 144.

cenných surovinových zdrojů a s koncem „portugalského ekonomického prostoru“. Především šlo o angolskou ropu – na ní bylo Portugalsko závislé z 80 % – skončila doprava zlata z Jižní Afriky přes Mozambik a země se vyrovnávala se nedostatkem cizích měn z prodeje komodit z kolonií.⁹⁵

Export z bývalých kolonií do Portugalska klesl na 1% . Bývalá metropole si ale jako importér zachovala významné postavení.⁹⁶

Mattoso považuje snížení výdajů na armádu za významný faktor, který přispěl ke zlepšení situace portugalské ekonomiky. V šedesátých letech bylo na armádu vyčleněno 25 % veřejných výdajů, v roce 1974 40 % a v roce 1985 pak jen 6% .⁹⁷ Je pravda, že se portugalskou ekonomiku podařilo, zvláště po vstupu do EHS v roce 1986, výrazně racionalizovat. Tradiční ekonomické vazby zůstaly částečně zachovány, ale v současné době se musí Portugalsko a Evropa vyrovnat s konkurencí Číny a jejím nástupem do regionu.

5. Závěr

Hledání „země, které byla a není“, kterého se dotýká portugalský spisovatel Manuel Alegre ve svém románu z konce koloniální války *Jornada da África*, je příznačné pro celý proces dekolonizace portugalské Afriky. Portugalsko hledalo nové směřování své země a co nejpříkladnější způsob dekolonizace; nové země pak složitě svou národní identitu, která byla určena uměle hranicemi evropských koloniálních záborů v devatenáctém století.

Viděli jsme, že v Portugalsku, i přes názorové rozdíly, nakonec jednoznačně zvítězila politika co možná nejrychlejšího opuštění kolonií, aniž by tak byly řešeny některé vznikající problémy: soustátí Kapverd s Guinejí-Bissau, opomenutí přípravy demokratických voleb v Mozambiku nebo opuštění Angoly v situaci jasně vznikající občanské války.

Je třeba říci, že mezinárodní společenství pozici Portugalska příliš neulehčilo. Role OSN spočívala hlavně v tlaku na rychlost dekolonizace, ale prakticky nedokázala pomoci ani Portugalsku, ani nově vznikajícím africkým zemím a neměla sílu, (a snad ani vůli), zabránit internacionalizaci konfliktu v případě angolské a mozambické občanské války. Jednotlivé

---

⁹⁵ McQUEEN: *Cit. d.*, s. 36:

⁹⁶ MATTOSO: *Cit. d.*, s. 94.

⁹⁷ *Tamtéž.*, s. 93.

mocnosti pak v tehdejší bipolárním světě sledovaly své vlastní zájmy.

Díky dlouhé koloniální válce, během které nedokázal tehdejší režim *Estado Novo* rozumně reagovat na mezinárodní situaci, bylo již pozdě na přechodná řešení pomalejší tranzice, federační či konfедераční uspořádání, nebo možnost uspořádání referend o budoucnosti v jednotlivých zemích. Portugalská společnost se také v důsledku „poslední imperiální války 20.století“ značně radikalizovala. Výsledkem asi devatenáctiměsíčního procesu (duben 1974-listopad 1975) tedy nebyla „příkladná dekolonizace“, ale dekolonizace v rámci možného.

Vazba, která zůstala zachována, je společný úřední jazyk. Jeho význam nespočívá pouze v geopolitickém postavení portugalštiny jako jazyka Evropské unie, Africké unie a Organizace amerických států, ale i ve sdílení určitých kulturních hodnot. Na příkladech Mozambiku (výcvik mozambických jednotek Portugalci v osmdesátých letech) nebo intenzivní spolupráce se sv. Tomášem (místo kubánské základny) jsme viděli, že „lusofonní identita“ překonala i tehdejší rozdělení do bloků studené války. Je otázkou, zda země lusofonního prostoru, organizované v CPLP, mohou přispět k rozbití tradičního euroatlantického vnímání politiky v některých otázkách současnosti.

Chronologie

VZNIK A ÚZEMNÍ KONSOLIDACE PORTUGALSKA

- 1139 Portugalské království
- 1147 Dobyť muslimský Lisabon
- 1249 Dobyto Algarve, ukončena reconquista
- 1297 Stanovení hranic mezi Portugalskem a Kastílií

OBJEVNÉ CESTY A SPRÁVA ÚZEMÍ

- 1415 dobytí Ceuty a počátek objevných cest
- 1419 je objevena a osidlována Madeira
- 1422 je obeplut mys Não
- 1434 je obeplut mys Bojador
- 1439 Azorské ostrovy
- 1441 Bílý mys
- 1443 Založena pevnost Arguim
- 1443 Obeplut Zelený mys
- 1460 Kapverdské ostrovy

- 1475 Objeven ostrov São Tomé
- 1482 Založena pevnost S. Jorge da Mina (Elmina)
- 1482 Diogo Cão doplouvá do Konga a Angoly
- 1488 Bartolomeu Dias obeplouvá Mys dobré naděje
- 1494 Uzavřena smlouva z Tordesillas
- 1498 Vasco da Gama doplouvá do Indie přes Mosambik, Mombasu a Malindi
- 1500 Cabral v Brazílii
- 1511 Malaka
- 1513 Portugalci u čínského pobřeží
- 1516 Timor
- 1502 2. plavba Vasca de Gamy do Indie- místokrálovství Indie
- 1505-1511 Afonso de Albuquerque místokrálem v Indii
- 1549 vybudování jednotné koloniální správy Brazílie

EMANCIPACE BRAZÍLIE

- 1789 Independenstické povstání v Brazílii
- 1807 Evakuace portugalského dvora do Brazílie kvůli Napoleonským válkám
- 1808-1821 Rio de Janeiro se stává metropolí říše
- 1821 Návrat Jana VI. do Lisabonu
- 1822 Nezávislost Brazílie - Pedro I.
- 1831 Pedro I. Se vrací do Portugalska jako Pedro IV.
- 1888 Zrušení otroctví (Zlatý zákon)
- 1889 Založena Brazílská federativní republika

KOLONIALISMUS - ZÁBORY V AFRICE

- 1852 Expedice Serpa Pinty- oblast Benguela-Quelimane
- 1884-1885 Berlínská konference o Kongu
- 1890 Britské ultimátum Portugalsku omezuje jeho koloniální ambice
- 1920 Konec obsazování Angoly a Mozambiku
- 1923 V Lisabonu založena Africká liga
- 1926 Nastolen vojenský autoritativní režim
- 1933 Korporativistická ústava Salazarova režimu
- 1933 Organická listina portugalské koloniální říše
- 1947 Negativní zpráva H.Galvão o administrativě Angoly
- 1951 Kolonie prohlášeny za zámořské provincie
- 1954 Zrušen statut domorodce ("indígena")
- 1954 Anexe portugalských vnitrozemských enkláv v Indii : Dadrá, Nagar Haveli)
- 1961 Indie obsazuje Portugalskou Indii (Dao, Diu, Damau, Goa)

KOLONIÁLNÍ VÁLKA

- 1960 Deklarace OSN o dekolonizaci
- 1961 Začátek koloniální války v Angole
- 1963 Začátek koloniální války v Portugalské Guineji

- 1964 Začátek koloniální války v Mozambiku
- 1974 Karafiátová revoluce otevírá cestu k dekolonizaci

REVOLUČNÍ PORTUGALSKO

- 25.4.1974 Karafiátová revoluce
- 15.5.1974 I. Provizorní vláda - premiérem Adelino Palma Carlos
- 15.5.1974 António Spínola je JSN jmenován prezidentem republiky
- VII.74 Jmenována II. provizorní vláda - premiérem Vasco Gonçalves (premiér II.-V. vlády
- 26.7.1974 Schválení zákona č. 7 - umožňuje nezávislost kolonií z portugalské strany
- 27.7.1974 Spínolův projev uznávající právo na sebeurčení zemí pod portugalskou nadvládou
- 2.8.1974 Návštěva generálního tajemníka OSN Kurta Waldheima
- 28.9.1974 Pokus o pravicový převrat - veden generálem Spínolou
- 30.9.1974 Demise gen. Spínoly a nástup Francisca Costy Gomeše
- 31.3.1975 Založen Národní ústav na pomoc navrátilcům (IARN)
- 16.4.1975 Zákon číslo 205 znárodňuje největší podniky
- VII.75 PS opouští vládu na protest proti její politice
- VII.75 Snahy o kolektivizaci, nepokoje a protesty - "horké léto"
- 2.9.1975 Konec politiky Vasca Gonçalvese
- XII.1975 Poslední měsíc komunistických nepokojů
- 2.4.1976 Schválení ústavy, volby do Sněmovny

GUINEABISSAU

- 1960 založení -PAICG
- 1961 Povstání
- 1963 válka
- 1966 Povstalci kontrolují přes 50% území
- 10.9.1973 Jednostranné vyhlášení nezávislosti
- 25.8.1974 Dohody z Alžíru a uznání nezávislosti Portugalskem
- do roku 1980 Unie s Kapverdami

MOZAMBIK

- 1962 vznik FRELIMA
- 1964 začátek války proti Portugalsku
- 1969 Mondlane zavražděn, vůdcem Samora Machel
- VII.74 Uznání FRELIMA jako představitele Mozambiku
- 5.-7. 9. 1974 Dohody z Lusaky
- 7.9.1974 Povstání proti dekolonizaci
- 25.6.1975 Nezávislost

KAPVERDY

- 1960 založení -PAICG - společný boj za nezávislost s Guinejí-Bissau
- 17.12.1974 Ústavní statut Kapverd
- Vyhlášení nezávislosti Kapverdských ostrovů, unie s Guinejí-Bissau
- 5.7.1975 -bez přednější definice

1980 Konec unie s Guniejí-Bissau

Sv.TOMÁŠ A PRINCŮV OSTROV

1953 Povstání na São Tomé

1961 Vznik odbojového hnutí CLSTP - 1972 přejmenováno na MLSTP

26.11.1974 Dohody z Alžíru

12.7.1975 Nezávislost

ANGOLA

1956 Z menších komunistických organizací vzniká MPLA

1957 Vznik UPA (z předchozí UPNA)

1961 Z UPA vzniká FNLA

1962 Je založena GRAE

VII.64 OAJ uznává GRAE

XI.64 OAJ uznává MPLA místo GRAE

1964-65 boje hlavně v enklávě Cabinda

1966 Jonas Savimbi zakládá UNITA

1973 Uklidnění bojů a udělení autonomie

14.6.1974 Příměří Portugalska s UNITOU

15.10.1974 Příměří Portugalska s FNLA

25.10.1974 Příměří Portugalska s MPLA

10-15. 1.1975 Dohody z Alvoru

22.8.1975 Ukončení platnosti dohod z Alvoru

5.10.1975 Vylodění kubánských jednotek na angolském území

11.11.1975 Vyhlášení nezávislosti

23.2.1976 Portugalsko uznává Angolskou lidovou republiku

Resumé

„Decolonization of Portuguese Africa – different points of view“

The aim of this work is to summarize facts about historical motivation, course of action and specific problems related to the process of the decolonization of Lusophone Africa. We try to compare various Portuguese and African points of view.

The Portuguese Colonial Empire is briefly characterized in the exposition. We dedicate its part to different ways of administration of the Portuguese overseas territories and its profit from natural resources or geo-strategic position of these regions. Afterwards we analyze the period of 19th century colonization. We also consider the perception of these historical events in the Portuguese literature and philosophy.

The process of decolonization and its causes are described in the following chapter, focusing mainly on its period after the Second World War and on Africa. The various manners of decolonization are mentioned in order to enable a comparison of the Portuguese way of the Decolonization with other cases.

The crucial part of this work deals with the end of the last and oldest colonial empire in Africa. We introduce an outline of the armed conflict between Portuguese colonial administration and liberation movements on the three battlefields of Continental Africa: Portuguese Guinea, Angola and Mozambique. Then we study the results of the conflict and consequences of the Carnation Revolution that initiated the process of decolonization in Lusophone Africa.

We focus on the concept of the “Exemplary Decolonization” and we name some of the attitudes that were common in the post-revolution era— as unitarism (attempts to maintain the ex-colonies under direct control of Portugal), federalism or immediate withdrawal of Portugal. We put these policies in contrast with the political situation in Portugal and we study which approach was finally implemented.

Afterwards we describe chronologically actions that led to the Decolonization in five Lusophone countries of Africa: Guinea-Bissau, Mozambique, Republic of Cape-Verde, Republic of St Thomas and Angola. Finally, we sum up the consequences of the Decolonization for Portugal from social, political and economic points of view.

We conclude that the Decolonization of Lusophone Africa was not an exemplary case. It was a result of various aspects: radicalization of Portuguese political scene, internationalization of the conflict within the scheme of the Cold War, difficult quest for national identity of newborn states. Finally, we remark that in spite of early difficulties the mutual relations of Portugal with its former colonies can bring a profit for all parts involved.

Seznam použité literatury

Literatura

- ALBUQUERQUE, Luís de: *Dicionário de História dos Descobrimentos Portugueses* (Slovník portugalských objevů), sv. I.. Caminho: Lisabon, 1994.
- ALEGRE, Manuel: *Jornada da África* (Africká kronika). Lisabon: Dom Quixote, 1989.
- ANTUNES, António Lobo: *Jidášova díra*. Praha: Mladá Fronta, 2002.
- ANTUNES, José Freire: *Kennedy e Salazar. O Leão e a Raposa* (Kennedy a Salazar. Lev a liška), Lisabon, Difusão Cultural, 1991.
- ARTETA, Antonio Ubieto: *Dějiny Španělska*. NLN: Praha, 1995.

- *Basic facts about the United Nations*. UN: New York 1998.
- BINKOVÁ, Simona: *Portugalsko*. Libri: Praha, 2004.
- BOXER, C.R.: *Race Relations in the Portuguese Colonial Empire (1415-1825)*, Clarendon Press, Oxford, 1963.
- DAVIDSON, Basil: *Africká minulost*. Orbis: Praha, 1972.
- FREYRE, Gilberto: *O mundo que o português criou* (Svět, který stvořil Portugalec). Livros do Brasil: Lisabon, 1940.
- ILLIFE, John: *Afrika a Afričané*. Vyšehrad: Praha, 2001.
- ISHIYAMA, John: „The Evolution of the Former Dominant Parties in Marxist Leninist Regimes in Sub Saharan Africa“ in www.allacademic.com/meta/p84632_index.html (05.10.2006).
- KLÍMA, Jan: *Dějiny Portugalska*. NLN: Praha, 1996.
- _____ . *Dekolonizace portugalské koloniální říše - historická motivace – specifika – průběh*. Gaudeamus: Hradec Králové, 2000.
- _____ . *Poslední koloniální válka*. Libri: Praha, 2001.
- _____ . *Salazar, tichý diktátor*. Skřivan: Praha, 2005.
- _____ . *Východní Timor*. Libri: Praha, 2003.
- LOURENÇO, Eduardo: *Chaos a nádhera*. Dauphin: Praha, 2002.
- MARTINS, Oliveira: *História da Civilização Ibérica* (Dějiny iberské civilizace). Livros do Bolso: Lisabon, 1994.
- MATTOSO, José: *História de Portugal. sv.7, O Estado Novo (1926-1974)*(Dějiny Portugalska, Nový stát – 1926-1974), Estampa: Lisabon, 1993.
- MATTOSO, José: *História de Portugal. sv.8, Portugal em transe* (Dějiny Portugalska, Portugalsko v přerodu), Estampa: Lisabon, 1993.
- NÁLEVKA, Vladimír: *Čas soumraku*. Triton: Praha, 2004.
- OPATRŇNÝ, Josef: *Kuba*, Libri: Praha, 2002.
- PESSOA Fernando: *Obra poética e em prosa, sv. III.*(Básnické dílo a dílo v próze), Lello e Irmão: lisabon, 1986.
- PLONCARD d'ASSAC, Jacques : *Salazar*. Paříž, 1967
- REIS, António (ed.): *Portugal Contemporâneo* (Současné Portugalsko), Alfa, Lisabon, 1992.
- SARAIVA, José Hermano: *História Concisa de Portugal* (Stručné dějiny Portugalska), Publicações Europa-America, Lisabon, 1988 SARAIVA, José Hermano: *História Concisa de Portugal*, Publicações Europa-America, Lisabon, 1988.
- ZÍDEK, Petr: „Československa a Guinea-Bissau (1961-1989)“, In CAETANO JOÃO, JELÍNEK, KNITL *Lusofonní Afrika (1975-2005)*, Ústav mezinárodních vztahů, Praha: 2006, s. 121-129.
- _____ . *Československo a francouzská Afrika –1948-68*, Libri, Praha 2006.
- ZURARA, Gomes Eanes de: *Kronika o objevení a dobytí Guineje* (Crónica do Descobrimento e da Conquista da Guiné) in *Objevné cesty do Asie a Afriky*.SNKHL: Praha,1966.

Periodický tisk

- HARSGOR, Michael: „Aftereffects of an'Exemplary Deolonization““. in *Journal of Contemporary History*, sv. 15. Sage Publications: & 1980, s. 143-167.
- KALY, Alain Pascal, “O Ser Preto africano no « paraíso terrestre » brasileiro, Um sociólogo senegalês no Brasil” (Být černým v brazilském „pozemském ráji“, senegalský sociolog v Brazílii), in *Lusotopie*, Karthalla, Paříž, 2001 : 105-121.
- McQUEEN, Norman: „Portugal and Africa: the Politics of Re-Engagement“. in *The Journal of Modern African Studies*, 23, 1, Cambridge University Press, Cambridge, 1985, s. 31-51.
- OLIVEIRA, Fernadno Correia: „Morrreu Charles Boxer, abridor da baús“ (Zemřel Charles Boxer, otvírač Pandořiných skřínek), in *Público* , č. 10, č. 29, 29. dubna. 2000, s. 10.
- SCOTT, Catherine V.: „Socialism and the ‘Soft State‘ in Africa: An Analysis of Angola and Mozambique“. in *The Journal of Modern African Studies*, 26, 1, Cambridge University Press, Cambridge, 1988, s. 23-36.